

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE DREPT

**BUNA-CREDINȚĂ ÎN CONTRACTELE CONSENSUALE.
ANALIZĂ COMPARATIVĂ ÎN SISTEMELE DE DREPT
FRANCEZ, ENGLEZ ȘI ROMÂNESC**

Rezumatul tezei de doctorat

Coordonator științific

Prof. univ. dr. Valeriu M. CIUCĂ

Doctorand

Sorin-Claude MODREANU

Iași

2025

CUPRINS

ABREVIERI	7
TITLUL I. <i>Fides</i>. PROLEGOMENE.....	17
Secțiunea I. Considerații introductive.....	17
Secțiunea a II-a. Protoipostaze ale <i>Fides</i> în culturi și civilizații indo-europene, asiatice și africane	20
Subsecțiunea I. Definiții și observații preliminare cu privire la <i>fides</i> , <i>Fides</i> și <i>bona fides</i>	20
Subsecțiunea a II-a. Aprecieri introductive	21
Subsecțiunea a III-a. Spațiul de cultură și civilizație mesopotamiană	22
Subsecțiunea a IV-a. Panteonul indo-iranian.....	25
Subsecțiunea a V-a. Religie și filosofie în China antică.....	29
Subsecțiunea a VI-a. Peisajul sacru și etic în Egiptul antic.....	32
Subsecțiunea a VII-a. Cultura și religia ebraică	34
Subsecțiunea a VIII-a. Lumea arabă	35
Subsecțiunea a IX-a. Mitologia nordică.....	37
Subsecțiunea a X-a. Filosofie, morală și religie în antichitatea elenă.....	40
Subsecțiune a XI-a. Valori aculturate în <i>fides</i>	46
Secțiunea a III-a. Excurs semantic	47
Secțiunea a IV-a. De la <i>fides</i> și <i>Fides</i> către <i>bona fides</i>	58
Subsecțiunea I. Originile în <i>fides</i> și <i>Fides</i> romane	58
Paragraful 1. Elemente introductive.....	58
Paragraful 2. Cultul roman al zeiței <i>Fides</i>	62
2.1. Întemeierea cultului zeiței <i>Fides</i>	62
2.2. Celebrarea cultului zeiței <i>Fides</i>	64
2.3. Sanctuarul dedicat zeiței <i>Fides</i>	65

2.4. Reprezentări monetare ale zeiței Fides.....	67
Paragraful 3. Atribuțiile zeiței Fides	69
3.1. Zeița bunei-credințe și a loialității	69
3.2. Zeița încrederii	75
3.3. Zeița protecției	76
Paragraful 4. Observații cu privire la originile romane ale <i>fides</i> și Fides în dimensiune sacră sau profană.....	81
Subsecțiunea a II-a. Desprinderea <i>bona fides</i> din <i>fides</i> și Fides	87
Secțiunea a V-a. Observații de ansamblu cu privire la evoluția <i>fides</i>	89
TITLUL II. <i>Bona fides</i>	92
Scurte considerații introductive.....	92
CAPITOLUL I. Buna-credință, între Roma antică și Codul napoleonian.....	93
Secțiunea I. <i>Bona fides</i> în dreptul roman.....	93
Subsecțiunea I. Context istoric.....	93
Subsecțiunea a II-a. Relația între <i>bona fides</i> și forma contractelor.....	94
Subsecțiunea a III-a. Procedura formulară.....	100
Subsecțiunea a IV-a. <i>Bonae fidei judicia</i>	102
Subsecțiunea a V-a. <i>Exceptio doli</i>	108
Secțiunea a II-a. Buna-credință în Evul Mediu	110
Secțiunea a III-a. Buna-credință contractuală modernă	119
CAPITOLUL AL II-LEA. Contractele consensuale.....	121
Secțiunea I Clasificarea contractelor	121
Secțiunea a II-a. Contractele solemne.....	123
Secțiunea a III-a. Contractele reale	126
Secțiunea a IV-a. Contractele consensuale	128

Subsecțiunea I. Definiție	128
Subsecțiunea a II-a. Context european.....	129
Secțiunea a V-a. Importanța clasificării.....	134
CAPITOLUL AL III-LEA. Buna-credință în dreptul modern și contemporan	136
Secțiunea I. Diferite abordări juridice ale noțiunii de bună-credință	136
Secțiunea a II-a. Buna-credință în dreptul pozitiv. Comparatie orizontală	140
Subsecțiunea I. Codul civil francez.....	141
Subsecțiunea a II-a. Codul civil italian	141
Subsecțiunea a III-a. Codul civil român.....	141
Subsecțiunea a IV-a. Codul civil japonez	142
Subsecțiunea a V-a. Codul civil german.....	142
Subsecțiunea a VI-a. Codul civil elvețian.....	142
Subsecțiunea a VII-a. Codul civil din Québec.....	143
Subsecțiunea a VIII-a. Codul civil spaniol	143
Subsecțiunea a IX-a. Codul civil chinez	144
Subsecțiunea a X-a. Codul civil argentinian.....	144
Subsecțiunea a XI-a. Codul civil polonez.....	144
Secțiunea a III-a. Buna-credință în proiecte legislative speciale. Comparatie verticală	146
Subsecțiunea I. Principiile dreptului european al contractelor.....	146
Subsecțiunea a II-a. Principiile UNIDROIT	149
Subsecțiunea a III-a. <i>Lex mercatoria</i>	151
Subsecțiunea a IV-a. Proiectul Pavia	153
Subsecțiunea a V-a. Convenția Națiunilor Unite asupra Contractelor de Vânzare Internațională de Mărfuri.....	155
Subsecțiunea a VI-a. Abordarea la nivelul Uniunii Europene	156
Subsecțiunea a VII-a. Observații cu privire la locul bunei-credințe contractuale în proiecte normative și reglementări suprastatale.....	157

Secțiunea a IV-a. Funcții ale bunei-credințe contractuale.....	159
Subsecțiunea I. Utilitatea teoretică a funcțiilor bunei-credințe	159
Subsecțiunea a II-a. Funcția interpretativă.....	160
Subsecțiunea a III-a. Funcția completivă.....	162
Subsecțiunea a IV-a. Funcția limitativă	166
Subsecțiunea a V-a. Funcția adaptativă	167
Subsecțiunea a VI-a. Observații cu privire la funcțiile bunei-credințe	168
 CAPITOLUL AL IV-LEA. Buna-credință în contractele consensuale	
în dreptul francez	171
Secțiunea I. Considerații introductive.....	171
Secțiunea a II-a. Autonomie de voință, solidarism contractual și criza contractului	172
Subsecțiunea I. Teoria autonomiei de voință.....	172
Subsecțiunea a II-a. Teoria solidarismului contractual	176
2.1. Izvorul solidarismului contractual în pozitivism	176
2.2. Solidarismul contractual	177
Subsecțiunea a III-a. Viziunea contemporană asupra teoriei autonomiei de voință și locul său în dreptul pozitiv	180
3.1. Codul civil român din anul 1864 și Noul cod civil.....	180
3.2. Codul napoleonian după reforma din anul 2016.....	181
3.3. Privire de ansamblu asupra reglementării actuale	184
Secțiunea a III-a. Consacrarea noțiunii de bună-credință în dreptul francez.....	187
Subsecțiunea I. Codul civil napoleonian.....	188
Subsecțiunea a II-a. Codul civil francez, așa cum a fost modificat și completat prin Ordonanța numărul 2016-131 din 10 februarie 2016	190
Secțiunea a IV-a. Rolul bunei-credințe în dreptul francez al contractelor.....	196
Subsecțiunea I. Considerații introductive	196
Subsecțiunea a II-a. Buna-credință în etapa negocierilor precontractuale.....	198
Subsecțiunea a III-a. Buna-credință în etapa formării contractelor	202

Subsecțiunea a IV-a. Buna-credință în executarea contractelor	205
4.1. Considerații introductive	205
4.2. Interpretarea contractelor	206
4.3. Relația dintre buna-credință și conduita părților contractante	211
Subsecțiunea a V-a. Jurisprudență	213
5.1. Curtea de casație, Camera comercială, din 8 martie 2005, nr. 02-15.783, publicată în <i>Bulletin</i> 2005, IV, N° 44	214
5.2. Curtea de Casație, Camera civilă 3, din 28 octombrie 2003, nr. 02-17.484, nepublicată.	215
5.3. Curtea de Casație, civilă, Camera comercială, din 7 ianuarie 2014, nr. 12- 17.154, nepublicată.	216
Subsecțiunea a VI-a. Observații generale cu privire la efectele principiului contractual al bunei-credințe în dreptul pozitiv francez	217
CAPITOLUL AL V-LEA. Buna-credință în dreptul englez	219
Secțiunea I. Noțiunea de bună-credință în dreptul englez (doctrină și legislație)	219
Subsecțiunea I. Buna-credință subiectivă	222
Subsecțiunea a II-a. Buna-credință obiectivă	223
Secțiunea a II-a. Jurisprudență	231
Secțiunea a III-a. „Substitute” ale bunei-credințe în <i>common law</i>	234
Subsecțiunea I. <i>Consideration</i>	234
Subsecțiunea a II-a. Promissory estoppel	235
Subsecțiunea a III-a. <i>Formalities</i>	238
Subsecțiunea a IV-a. Misrepresentation și Reliance	239
Subsecțiunea a V-a. <i>Unjust Enrichment</i>	242
Subsecțiunea a VI-a. <i>Efficient Breach of Contract</i>	243
Subsecțiunea a VII-a. <i>Doctrine of Frustration</i>	244
Subsecțiunea a VIII-a. <i>Implied Contract Terms</i>	245
Subsecțiunea a IX-a. Observații de ansamblu	248

CAPITOLUL AL VI-LEA. Dreptul românesc și materia bunei-credințe	
în reglementarea contractelor consensuale	250
Secțiunea I. Considerații introductive cu privire la rolul și locul bunei-credințe în dreptul românesc	250
Secțiunea II. Etapa precontractuală a contractelor consensuale.....	255
Secțiunea a III-a. Etapa încheierii și executării contractelor consensuale	258
Secțiunea a IV-a Reaua-credință și abuzul de drept.....	262
Secțiunea a V-a. Jurisprudență. Clauzele abuzive.....	264
Secțiunea a VI-a. Observații de ansamblu cu privire la reglementarea autohtonă	269
CONCLUZII.....	271
BIBLIOGRAFIE	275

INTRODUCERE

Teza de doctorat pornește de la necesitatea de a explora suplimentar conceptul de bună-credință. Având în vedere complexitatea și polisemia acestei noțiuni, a fost necesară impunerea unor limite rezonabile ale cercetării. În primul rând, am ales să ne rezumăm la cele trei sisteme de drept enunțate în titlu, cel românesc fiind, bineînțeles, unul dintre acestea. Dreptul francez este reprezentativ pentru cultura dreptului continental, oferind cea mai importantă codificare europeană, Codul napoleonian (încă în vigoare, deși a suferit modificări substanțiale). Dreptul britanic oglindește întreaga tradiție a common-law-ului, care se distinge în numeroase puncte importante de tradiția continentală, și care reprezintă un punct valors pentru comparație. De asemenea, am ales să limitez studiul la domeniul contractelor, întrucât ilustrează cea mai consistentă și mai complexă ipostază a bunei-credințe, fiind totodată sursa acestui concept.

Punctul central al tezei îl reprezintă argumentarea caracterului actual al bunei-credințe. Am încercat să demonstrăm că este un concept care produce efecte juridice concrete și care poate fi un instrument util pentru legiuitor în efortul de a echilibra domeniul contractual.

Motivul care explică această preocupare este reprezentat de rezerva cu care este abordat acest concept în practică și în doctrină (cel mai important argument în acest sens fiind abordarea tradiției de common-law, care respinge formal conceptul). Precauția se explică în primul rând prin caracterul echivoc al noțiunii, lipsită (în mod tradițional) de o definiție legală, și, în al doilea rând, prin componenta morală semnificativă, incompatibilă cu anumite viziuni asupra domeniului contractual. Alături de obiectivul principal al tezei, există și alte preocupări relevante, care decurg din acesta. În primul rând, am încercat să demonstrăm că buna-credință nu este o creație arbitrară și circumstanțială a legiuitorului contemporan, ci o instituție juridică ce izvorăște din concepte religioase și morale universale și atemporale. De asemenea, am explorat influența însemnată pe care buna-credința a avut-o asupra dezvoltării și conturării (în cursul a mai multe secole) a principalelor teorii contractuale, care sunt îmbrățișate și în prezent. Finalmente, am încercat să expunem conținutul concret al bunei-credințe contractuale, pentru a observa efectul pe care îl produce asupra drepturilor și obligațiilor părților la un contract.

Plan metodologic

În analiza unei noțiuni, din multe puncte de vedere, abstractă și vagă, planul metodologic devine un mijloc esențial în structurarea lucrării. Un punct dificil, însă necesar, în abordarea metodologică a fost stabilirea unor limite pentru studiul propus. Buna-credință, cu atât mai mult atunci când beneficiază de perspectiva pluridisciplinară specifică unei teze de drept comparat, este foarte dificil (poate imposibil) de cuprins într-o manieră exhaustivă. Argumentele în susținerea acestei afirmații vor fi prezentate în cuprinsul lucrării.

Dacă ne raportăm la un cadru mai larg, al științei dreptului în general, vom regăsi aplicații ale bunei-credințe într-un număr semnificativ de ramuri de drept. *E.g.*, buna-credință este întâlnită în dreptul constituțional¹, în dreptul procesual civil², în dreptul comerțului internațional³, în dreptul fiscal⁴ sau în dreptul internațional public⁵. Mai mult, influența *bona fides* se resimte într-o multitudine de domenii cu un caracter specific, precum dreptul consumatorilor⁶, sau chiar de nișă, precum reglementarea pieței de capital⁷, și în subdomenii ale celor enumerate mai sus (avem în vedere, spre exemplu, domeniul contractelor pe de-o parte, și domeniul drepturilor reale, pe de altă parte⁸), îndeplinind de fiecare dată funcții diverse, specifice fiecărui domeniu. De aceea, pentru a încerca să realizăm un studiu care să fie atât coerent și structurat, cât și suficient sub aspectul conținutului acoperit, am ales să analizăm buna-credință din perspectiva dreptului civil material, mai exact din perspectiva rolului și

¹ I. Muraru, E. S. Tănăsescu (coord.), *Constituția României. Comentariu pe articole*, ediția a 3-a, Editura C. H. Beck, București, 2022, pp. 498-505.

² N.-H. Țiț, *Drept procesual civil: partea generală, judecata în primă instanță: curs universitar*, Editura Hamangiu, București, 2024, pp. 32-35; așa cum rezultă din explicațiile autorului și din interpretarea sistematică a dispozițiilor art. 12 Cod de procedură civilă, buna-credință are în dreptul procesual civil dimensiunea unui principiu general, care guvernează conduita procesuală a părților, sancționând abuzul și rea-credința prin mijloace specifice.

³ G. Robin, *Le principe de bonne foi dans les contrats internationaux*, în *Revue de droit des affaires internationales*, nr. 6/2005, pp. 695-727.

⁴ I. M. Costea, D. M. Ilucă, *Buna-credință în colectarea TVA. Noi dimensiuni rezultate din hotărârea pronunțată în cauza Paper Consult*, în *Tax Magazine*, nr. 3/2018, pp. 212-219.

⁵ R. Kolb, *La bonne foi en droit international public*, în *Revue belge de droit international*, nr. 2/1998, Editura Bruylant, Bruxelles, pp. 661-732.

⁶ A. Pena, *Buna-credință în jurisprudența română și europeană*, Editura Hamangiu & Litteris e-Publishing, București, 2019, pp. 367 și urm.

⁷ S. Panainte, *Buna-credință în jocul pieței de capital*, pp. 91-111, în V. M. Ciucă, C. Macovei, S. Panainte (coord.), *Școala dreptului organic. Aplicațiile cercului de hermeneutică juridică „Școala dreptului organic”*, prefată de V. M. Ciucă, volumul I, Editura Junimea, Iași, 2007.

⁸ D. Gherasim, *Buna-credință în raporturile juridice civile*, Editura Academiei, București, 1981.

conținutului acestui concept în domeniul contractual. Elemente complementare precum reaua-credință, vinovăția, remediile pentru încălcarea bunei-credințe și efectele bunei-credințe după finalul contractului vor fi atinse implicit, însă nu în adâncimea pe care ar putea să o justifice, întrucât acestea, prin complexitatea lor, trebuie să facă obiectul unor studii independente.

Indispensabilă pentru analiza pluridisciplinară și diacronică a ideilor și instituțiilor juridice care gravitează în jurul temei centrale a tezei este metoda de cercetare istorică. Astfel, prin folosirea acestei metode, preponderent în cadrul prolegomenelor prezentei lucrări, urmărim surprinderea evoluției bunei-credințe de la natura sa de concept moral (*fides*) la cea de principiu contractual. De asemenea, avem în vedere și evoluția perspectivelor de natură practică și teoretică, respectiv a ideilor dezvoltate în legătură cu aplicarea bunei-credințe în cadrul raporturilor juridice contractuale, prin raportare la culturile juridice care fac obiectul comparației noastre. Vom dezvolta perspectiva istorică inclusiv în Titlul II, deoarece Titlul I este dedicat în primul rând studiului *fides*, ca noțiune extrajuridică ce predatează *bona fides*. Astfel, ambele concepte vor beneficia de o analiză diacronică, esențială pentru deslușirea înțelesului actual al bunei-credințe ca principiu contractual.

În continuare, Titlul I este structurat într-o manieră care poate, din punctul nostru de vedere, să beneficieze de utilizarea unor instrumente specifice metodei cercetării legale empirice⁹ pentru a obține o abordare cât mai complexă și mai clară a subiectelor avute în vedere. Astfel, pot fi utilizate și puse în valoare date cu privire la structura obiectivă a populațiilor care fac obiectul cercetărilor din prezentul Titlu, din perspectiva interacțiunii pe care o au cu noțiunile analizate și a efectului acestor interacțiuni. Argumentul utilizării metodei cercetării legale empirice este întărit de necesitatea imprimării unei structuri pluridisciplinare analizei subiectului tratat, pentru a extinde orizontul înțelegerii și pentru a-l aprofunda dincolo de limitele inerente cercetării legale doctrinare.

În ceea ce privește cercetarea legală doctrinară, va fi utilizată în toate dimensiunile sale prin compararea și coroborarea elementelor relevante din doctrina legală, dreptul material și jurisprudență. Rezultatul utilizării acestor trei componente ale cercetării legale doctrinare va reprezenta substanța tezei, integrând aspectele de natură juridică obținute în urma finalizării acestei cercetări. Metoda cercetării legale doctrinare va fi definitorie pentru capitolele IV, V și VI ale Titlului II. În fiecare dintre acestea vom trata din punct de vedere juridic principii

⁹ P. Cane, H. Kritzer (eds.), *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, Editura Oxford University Press, Oxford, 2010, pp. 5-6 din Introducere.

contractual al bunei-credințe în sistemele pe care ne-am propus să le cercetăm, evidențiind principalele asemănări și diferențe.

Pentru realizarea acestui demers este necesară utilizarea metodei comparative pe tot parcursul cercetării, în vederea obținerii unor rezultate cât mai relevante, mai utile și mai complete. Astfel, după cum se poate deduce din titlul tezei, provocarea asumată este aceea de a îmbunătăți o eventuală analiză care se rezumă la cercetarea dreptului intern prin introducerea componentei comparative, care poate aduce cu sine noi perspective sau care le poate verifica pe cele identificate în dreptul intern.

Analiza făcută prin metoda comparativ-istorică va avea în vedere un număr de criterii precum contextul socio-istoric care a stat la originea reglementărilor supuse comparației, rațiunea care justifică existența și forma actuală a diverselor instituții și efectele juridice ale reglementărilor studiate. În această manieră, întregul studiu poate depăși limitele unei comparații aride între reglementarea actuală a principiului bunei-credințe în cele trei sisteme de drept care fac obiectul acestei teze, prin realizarea unei cercetări organice care să nu omită elemente esențiale care depășesc domeniul științelor juridice.

Astfel, cum s-a statuat în doctrina de drept comparat, există mai multe moduri în care poate fi aplicată această metodă. În primul rând, dreptul comparat poate fi înțeles într-o manieră funcțională. Într-o atare accepțiune, dreptul comparat urmărește descoperirea elementelor de asemănare între sistemele juridice comparate, astfel încât să se identifice care dintre soluțiile consacrate legislativ este cea mai utilă. În modelul funcțional, se pornește de la premisa că normele juridice din orice sistem de drept converg într-un anumit punct, mai apropiat sau mai îndepărtat. Însă, pentru a ajunge la sursa comună între două reglementări care aparțin unor sisteme de drept diferite este necesar, în anumite cazuri, să se treacă dincolo de analiza juridică a normei. În aceste situații, hermeneutica trebuie să fie pluridisciplinară (în doctrină, a fost susținută necesitatea unei analize pluridisciplinare în operațiunea de comparație¹⁰), profundă și să țină cont și de elemente complementare analizei juridice a unei norme, precum analiza sa din punct de vedere istoric, filosofic, sociologic, psihologic, politic etc. Alte argumente împotriva utilizării exclusive a modelului funcțional sunt autonomia noțiunilor, mai exact sensul diferit pe care îl pot primi unele noțiuni în funcție de specificul dreptului intern, și tendința comparatistului către etnocentrism.

¹⁰ P. Legrand, *Le droit comparé*, Cinquième édition mise à jour 12e mille, PUF, Paris, 1999, pp. 13-14.

A doua accepțiune susține funcția cognitivă a dreptului comparat. Astfel, prin compararea unor sisteme de drept cu sistemul național, acesta poate fi mai clar și mai cuprinzător înțeles și pot fi anticipate anumite tendințe de evoluție. Astfel, cum s-a afirmat în doctrină, „hermeneutica juridică organică, în chip de ustensilitate a cogitației (ca *infinita capacitas* heideggeriană), îmi pare a fi un nutriment mai bun pentru jurist decât descriptivismul pur al normativității (în sens de *nomos*)”¹¹. Acesta a fost și scopul propus de Societatea de legislație comparată (1869)¹². În acest fel, scopul lucrării se deplasează către înțelegerea mai profundă a noțiunii de bună-credință și către descoperirea întregii pleiade a sensurilor acesteia, pentru că o regulă de drept nu poate fi explicată independent de toți factorii care au influențat nașterea și devenirea ei, fără a denatura rezultatul. Este, așadar, preferabilă o adevărată hermeneutică a noțiunii, pentru ca numai astfel poți „să obții din elementele luate în parte sensul întregului și să înțelegi fiecare element în parte din totalitatea care îl cuprinde și îl străbate”¹³.

Tributar școlii dreptului organic ieșene și participant la lucrările savante ale Cercului de Hermeneutică Juridică ce îi este atașat, sub egida Centrului *Robertianum* de Drept Privat, vom utiliza într-o măsură importantă instrumentele metodologice dezvoltate în cadrul acestora, inspirate de scolastica bartolistă și dezvoltate pe baza învățăturilor școlii exegetice franceze. După modelul postglosatorilor, adaptat de exponenții școlii ieșene, prezentul studiu va respecta conținutul structurii celor șapte pași metodologici specifici. Aceștia sunt: *primum dividam* (cu subdiviziunile sale, *summa* și *lectura*), *secundum ponam casum*, *tertium historia regulae explorabo*, *quartum comparabo*, *quintum colligam* (cu subdiviziunile sale, *littera*, care la rândul său se compune din *vulgari usu loquendi*, *ab etymologia*, *a rationis legis stricta*, *ab rationis legis* și *pro subjecta materiae*, *sententia*, descoperirea sensului teologico-filosofic, social și politic și, finalmente, *sensus*), *sextum opponam et questio* (cu subdiviziunile sale, *pro auctoritas*, *contra auctoritas* și *dicta*) și, ultimul, „*septimum queram, brocardum et de lege ferenda*”¹⁴, completând în acest fel analiza, într-o modalitate care favorizează comparatismul și cunoașterea intimă a subiectului ales¹⁵.

¹¹ V. M. Ciucă, *Drept privat comparat comparat. Lecțiuni*, volumul I, *Prolegomene*, ediția a III-a, *corrigenda, addenda et incrementa*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2019, p. 24.

¹² S. Tisseyre, *Le rôle de la bonne foi en droit des contrats*, Presse Universitaires d’Aix-Marseille, Aix-Marseille, 2012, p. 34.

¹³ V. M. Ciucă, *op. cit.*, p. 27.

¹⁴ V. M. Ciucă, S. Panainte, C. Macovei (coord.), *Școala Dreptului Organic, Aplicațiile cercului de hermeneutică juridică „Școala dreptului organic”*, volumul I, Editura Junimea, Iași, 2007, p. 17.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 11-17.

Având în vedere caracteristicile subiectului tratat, succesiunea prestabilită a celor șapte pași hermeneutici va fi dificil de urmat cu rigurozitate. Pentru a ușura lectura acestei lucrări (după bunul model oferit de o teză anterioară, desăvârșită în spiritul aceleiași metode a școlii dreptului organic ieșene), unii pași vor fi inversați sau intercalați, fără însă a fi neglijată îndeplinirea exigențelor impuse de fiecare dintre aceștia¹⁶.

În final, considerăm că indispensabilă lucrării rămâne, în primul rând, metoda comparativ-istorică, ce reprezintă esența acestei cercetări și prin intermediul căreia vom analiza și explora subiectul propus din perspectiva culturilor juridice alese. În aplicarea metodei, vom avea în vedere cele două tendințe majore ale acestei metode de cercetare, comparativă și istorică¹⁷. Astfel, în cazul primei laturi, cea comparativă, aplicarea metodei comparativ-istorice va avea ca obiect în cuprinsul lucrării „tipologii juridice civile comparabile sau (...) fenomene juridice civile comparabile care să nu fie radical diferite...”¹⁸. Cu alte cuvinte, pentru a efectua o exegeză comparativă temeinică a normelor juridice din sisteme de drept diferite este necesar ca între acestea să existe o echivalență nu doar la nivel lingvistic, instituțional sau structural, ci inclusiv la nivel funcțional, în caz contrar fiind inadecvată compararea unor termeni, norme sau chiar instituții juridice între care nu există elemente comune¹⁹. Cea de-a doua latură a metodei comparativ-istorice, cea istorică, o vom utiliza preponderent în analiza diacronică a fenomenului bunei-credințe în contractele consensuale în cele trei sisteme juridice de referință pentru a putea explica metamorfozele bunei-credințe în dreptul privat și cauzalitatea acestui fenomen juridic²⁰.

Sursele pe care le vom folosi în chip concret reprezintă un minimum necesar pentru a răspunde dimensiunilor specifice unui studiu comparativ-istoric. Pentru segmentul dedicat prolegomenelor, vom utiliza preponderent surse exterioare științelor juridice, mai exact texte sacre, cronici istorice, literatură și folclor din epoci și culturi diverse. Acestea sunt indispensabile pentru a imagina circumstanțele în care s-au format cele mai vechi ecouri ale *fides*. Ulterior, pentru studiul dreptului roman, vom utiliza literatura de specialitate romanista contemporană, împreună cu surse romane și grecești clasice (bineînțele, unele fiind lucrări de

¹⁶ V. Vieriu, *Protecția juridică a patrimoniului cultural în dreptul comparat*, Editura Universul Juridic, București, 2021, p. 12.

¹⁷ V. M. Ciucă, *op. cit.*, p. 88.

¹⁸ *Ibidem*, p. 110.

¹⁹ M. Guțan, *Sisteme de drept comparate. Introducere în teoria generală a dreptului comparat*, Editura Hamangiu, București, 2014, pp. 206-215.

²⁰ V. M. Ciucă, *op. cit.*, pp. 117-118.

filosofie sau de istorie), texte de lege și jurisprudență pentru a reda o imagine a societății romane din acele timpuri și a culturii sale juridice. Vom păstra aceeași structură pentru evoluția bunei-credințe din dreptul roman și până în secolul XIX, în perioada imediat anterioară adoptării Codului napoleonian, utilizând lucrările marilor gânditori creștini (teologi și filosofi) și ale glosatorilor și postglosatorilor, împreună cu analize moderne asupra acestora. Îndreptându-ne către dreptul modern și contemporan, analiza se va întemeia pe utilizarea concomitentă și complementară a surselor legale, jurisprudențiale și doctrinare. Pentru a răspunde scopului prezentei lucrări, sursele din acest segment vor acoperi cele peste două secole de la adoptarea Codului napoleonian și până în prezent. Având în vedere reperele alese în acest studiu comparativ-istoric, principalele surse vor proveni din spațiul francez, din cel britanic și din cel românesc. Cu toate acestea, pentru scurte observații suplimentare sau contextualizare, vom utiliza doctrină și legislație europeană și internațională.

COMPENDIUL TEZEI DE DOCTORAT

În continuare, vom prezenta structura tezei de doctorat împreună cu scurte descrieri ale conținutului principalelor diviziuni, încheind prin expunerea concluziilor lucrării, urmate de bibliografie.

Teza este în primul rând structurată în două titluri: Titlul I. *Fides* și Titlul II. *Bona fides*, sugerând principalul criteriu în funcție de care este împărțită lucrarea, caracterul juridic sau, dimpotrivă, extrajuridic al noțiunii analizate.

Titlul I. *Fides* se suprapune în totalitate **prolegomenelor**, diviziune dedicată unei introduceri extensive a temei propuse. La rândul său, Titlul I se împarte în Secțiunea I. Considerații introductive, Secțiunea a II-a. Protoipostaze ale *Fides* în culturi și civilizații indo-europene, asiatice și africane (cu 11 subsecțiuni), Secțiunea a III-a. Excurs semantic, Secțiunea a IV-a. De la *fides* și *Fides* către *bona fides* (cu 2 subsecțiuni, care la rândul lor se subdivid în paragrafe și puncte) și Secțiunea a V-a. Observații de ansamblu cu privire la evoluția *fides*.

Epopoea bunei-credințe începe departe de momentul consacării acesteia ca valoare juridică centrală în sistemul de drept romano-germanic (și, din multe puncte de vedere, aspecte pe care le vom detalia în capitolul dedicat, în sistemului de *common law*). Cuprinzând valori morale esențiale pentru stabilitatea, prosperitatea și evoluția unei societăți, originile acestui concept trebuie căutate dincolo de dreptul roman, chiar dincolo de drept. Practicile spirituale care preced primele reglementări juridice (evocăm, cu titlu de exemplu, codurile sumeriene ale lui Ur Nammu, celebrul Cod al lui Hammurabi, Constituția spartană a lui Lykurgos, Legile ateniene ale lui Dracon, Legile lui Solon și *Lex duodecim tabularum*²¹) reprezintă primele consacări ale valorilor morale care ulterior vor forma împreună conceptul de bună-credință. De asemenea, aceste diverse valori morale s-au coagulat în timp îndelungat, ca o reflexie a evoluției firești a societății și ca un element de cultură și limbaj comun al popoarelor indo-europene.

În cadrul prolegomenelor vom propune o abordare pluridisciplinară (din perspectivă istorică, sociologică, politică, filosofică, religioasă și juridică) care are rolul de a completa hermeneutica noțiunii și de a elucida aspecte care ar rămâne altfel în obscuritate, uneltele

²¹ V. M. Ciucă, *op. cit.*, pp. 67-74, 112-113.

teoretice pur juridice nefiind suficiente pentru a explora o noțiune atât de amplă. Deși esențială în momente cruciale ale evoluției dreptului continental (și nu numai), locul bunei-credințe în peisajul juridic nu a fost unul stabil. De aceea vom analiza ciclul constant și repetitiv al apariției, intensificării, atenuării, dispariției și reapariției bunei-credințe în diversele sale forme și în contexte și culturi multiple, observând circumstanțele care au influențat aceste transformări și schimbări de optică.

Înainte de a analiza *fides*, cu originile și reperele pe care le găsește în societatea romană, este necesară o contextualizare, sub forma unei analize istorice, sociologice și religioase, care să dezvăluie sursa valorilor ce compun acest concept inedit. Așa cum vom observa în continuare, rădăcinile sale sunt adânci, regăsindu-se din timpuri imemorabile în structura esențială a civilizațiilor indo-europene (și nu numai). În acest sens, se impune o abordare care să aibă în vedere principiile și noțiunile de *loialitate*, *încredere*, *credință*, *respect al cuvântului dat*, *legământ*, *fidelitate* și *bună-credință* în general, în cele mai importante civilizații antice, așa cum ne parvin acestea din sursele disponibile (documente directe sau relatări indirecte). Perspectiva sintetică și sincretică propusă va demonstra că aceste elemente sunt, în fond, determinante umane universale, atât la nivel ideatic și mitologic, cât și la nivel de practici, că aceste valori morale, constituite adesea în coduri etice, sunt, finalmente, o constantă spirituală și organizațională indispensabilă funcționării societăților umane.

Romanii au avut inspirația de a aduna toate aceste elemente într-o singură noțiune, *fides*, și de a-i întări forța structurantă transformând un substantiv comun într-un nume propriu, chiar divinizându-l sub forma zeiței Fides, înainte de juridicizarea sa, sub forma *bona fides*, devenită un reper esențial în evoluția dreptului roman între Epoca Veche și Epoca Clasică. Modelarea *fides* sub influența romană rămâne cel mai important punct în istoria noțiunii. Înțeles exclusiv ca un concept etic sau religios (deci extrajuridic), *fides* a avut un real succes în a fundamenta și a explica anumite relații sociale și chiar în a le oferi forța constrângătoare necesară.

Prin urmare, *fides* are valențe multiple, regroupând în primul rând o dimensiune profană și una religioasă. Deși între cele două categorii există diferențe, suprapunerile abundă. În sensul ei profan, având un substrat moral sau social (argumentele sunt aici de multe ori de natură semantică), *fides* reprezintă în primul rând încredere (sau fiabilitate²²), în sensul de încredere pe care o avem în ceilalți (activă) și de credit (pasivă). Creditul (a fi demn de încredere), era în

²² R. Fiori, *Fides et bona fides: Hiérarchie sociale et catégories juridiques*, în *Revue historique de droit français et étranger*, nr. 4/2008, p. 469.

strânsă legătură cu statutul social și cu statutul economic al unei persoane, cei care se bucurau de un asemenea succes fiind considerați mai demni de încredere. Din acest motiv, *fides* a fost considerată ca fiind apanajul clasei privilegiate, însă această observație nu poate fi absolutizată, ceilalți membri ai societății bucurându-se la rândul lor, într-o anumită măsură, de *fides* (amplele ramificații semantice ale conceptului favorizând imposibilitatea de a-i restrânge aplicabilitatea la o singură clasă socială)²³. Din acest sens primar, fundamental, decurg unele sensuri secundare. *Fides* înseamnă bună-credință și loialitate (aici în înțelesul de virtute, dispoziție comportamentală de a respecta cuvântul dat), promisiune și protecție (aceea care, conform obiceiului ancestral, era datorată de cei puternici celor slabi la Roma, *e.g.*, de creditorii debitorilor, de patroni clienților)²⁴. În sensul ei religios, ia forma zeiței Fides care are ca primă atribuție „să protejeze onestitatea și fidelitatea în executarea obligațiilor”²⁵, fiind astfel zeița care patronează respectarea acordurilor de orice fel, publice sau private, zeița încrederii (în principal în sensul de credit pe care îl acordă și îl întreține în privința celor care i se supun) și finalmente zeița protecției celor slabi (nu în sensul în care zeița îi protejează pe cei slabi, ci în sensul în care ea garantează protecția pe care cei puternici le-o datorează celor slabi). Atunci când substratul religios nu decurge din substanța ipostazei *fides* aflate în discuție, acesta provine din tutela pe care o acordă divinitatea sau din simbolistica atașată ritualului. Așadar, există o suprapunere evidentă între conotațiile profane și atribuțiile zeiței Fides care subliniază înțelesul cuprinzător al conceptului, ce se poate rezuma (fără însă a fi epuizat) la onestitate și respectarea convențiilor, încredere și credit și protecția datorată celor în nevoie²⁶.

Așadar, *Fides* reprezenta în protosocietatea romană un izvor informal de obligații, sancționate nu de *jus civile*, ci de imperative de natură religioasă și socială.

De asemenea, originile etimologice ale bunei-credințe (pornind de la *fides*) confirmă sau, mai curând, anticipează, legăturile strânse ale acestei noțiuni cu universul contractual și descriu cu mare acuratețe chiar sensul actual al acestei noțiuni. Mai mult, dacă deja am sugerat caracterul atemporal al *fides*, se poate observa, studiind spațiile de cultură și civilizație mesopotamiană, indo-iraniană, chineză, nordică, arabă, ebraică, greacă, romană și, ulterior,

²³ R. Valsan, *Fides, bona fides, and bonus vir: Relations of trust and confidence in Roman Antiquity*, în *Journal of Law, Religion and State*, volumul 5, nr. 1/2017, pp. 2, 6-7.

²⁴ G. Freyburger, *Fides. Étude sémantique et religieuse depuis les origines jusqu'à l'époque augustéenne*, ediția a 2-a, Editura Les belles lettres, Paris, 2009, pp. 50-74, 229-231.

²⁵ R. Vlasan, *op. cit.*, p. 4.

²⁶ G. Freyburger, *op. cit.*, pp. 231-248.

cultura juridică europeană (atât sub forma tradiției dreptului continental cât și a celei de *common law*), împreună cu determinantele sale, și caracterul spațial al acestui concept.

Titlul II. *Bona fides* este compus din șase capitole, pe care le vom evoca individual. Cu titlu general, titlul secund este dedicat analizei noțiunii juridicizate de *bona fides* și a efectelor sale.

Capitolul I. Buna-credință, între Roma antică și Codul napoleonian se împarte în Secțiunea I. *Bona fides* în dreptul roman (cu cinci subsecțiuni), Secțiunea a II-a. Buna-credință în Evul Mediu și Secțiunea a III-a. Buna-credință contractuală modernă. Acest capitol este esențial întrucât tratează prima ipostază juridică a *fides*, așa cum a fost ea interpretată și consacrată de romani, și evoluția sa pe continentul european.

Având în vedere schimbările importante din societatea romană (în special în domeniul comerțului) și noua dinamică a relațiilor dintre indivizi ce trebuia susținută juridic, dreptul nu putea ignora o noțiune atât de utilă și de complexă precum *fides*. Cu toate acestea, conceptul era prea larg și prea vag pentru a fi transplatat în dreptul roman. Astfel, înțelepții pretori romani, sensibili la schimbările din jurul lor și inspirați de acestea, au profitat de contextul prielnic și au demarat ceea ce avea să fie una dintre cele mai importante evoluții ale dreptului, aculturația *fides* și transformarea sa în *bona fides*.

Un cumul de factori prielnici au favorizat această tranziție, de la *fides* la *bona fides*²⁷, tranziție care avea să influențeze secole întregi de gândire juridică, ajungând să contureze optica actuală a principalelor culturi juridice europene și nu numai. Avem în vedere, în principal, trecerea de la sistemul legisacțiunilor la sistemul formular, apariția acțiunilor de bună-credință, apariția contractelor consensuale și, desigur, trecerea de la Epoca Veche la Epoca Clasică a dreptului roman. Aceste momente nu trebuie privite ca etape ce se succed într-o ordine riguroasă și se delimitează în mod strict una de cealaltă, prin coordonate temporale sau prin substanță, ci trebuie înțelese ca fiind componente complementare ce se omogenizează într-o proces evolutiv coerent. Toate aceste elemente exprimă o tendință naturală, ce caracterizează toate sistemele de drept în cursul evoluției lor, de a se îndepărta de rigiditatea și formalismul inițiale, incluzând mecanisme subtile care permit un grad superior de flexibilitate și libertate²⁸.

²⁷ É. Charpentier, *Le rôle de la bonne foi dans l'élaboration de la théorie du contrat*, în *Revue de droit de l'Université de Sherbrooke*, volumul 26, nr. 2/1996 (pp. 299-320), p. 305; <https://doi.org/10.17118/11143/12869>.

²⁸ M. J. Schermaier, *Bona fides in roman contract law*, pp. 63-92, în R. Zimmermann, S. Whittaker (ed.), *Good Faith in European Contract Law*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 63.

Acesta este punctul cel mai înalt pe care l-a atins dezvoltarea bunei-credințe la Roma, existența sa fiind în strânsă legătură cu specificul *bonae fidei iudicia* și cu procedura formulară. Declinul *bona fides* coincide cu finalul perioadei clasice, cea mai recentă codificare a edictului pretorului datând din prima jumătate a sec. II d. Hr., în timpul domniei împăratului Iulianus.

Înainte de compilațiile iustinieni, în sec. IV-V d. Hr., în cuprinsul *bona fides* se regăseau cele două ipostaze cunoscute și în prezent, cea obiectivă și cea subiectivă. Prin bună-credință obiectivă era desemnat un standard de conduită aplicabil cocontractanților, care cuprindea valori precum onestitatea și caracterul echitabil. Prin bună-credință subiectivă se înțelege convingerea unei persoane că acționează în mod licit, între granițele rezonabile ale unui drept al său, cu respectarea întocmai a drepturilor celorlalți. În cuprinsul acestui înțeles, se include și necunoașterea unui aspect în legătură cu raportul juridic în cauză, aspect ce generează consecințe juridice²⁹.

Ulterior, sub influența învățăturilor creștine și a filosofiei aristotelice, canoniștii, glosatorii și postglosatorii au redescoperit și regândit noțiunea în funcție de cultura și necesitățile epocii, structurând un principiu solid și funcțional al bunei-credințe contractuale. În paralel, și cu suficiente interferențe, s-au dezvoltat (sau au fost puse bazele pentru) importante instituții ale dreptului contractual, pe care le cunoaștem și în prezent, și care s-au fundamentat pe conținutul bunei-credințe. Este vorba, între altele, despre consensualismul contractual, teoria cauzei, dolul, echivalența prestațiilor și libertatea contractuală, cele mai importante dintre acestea urmând a fi dezvoltate în continuare.

La finalul acestui capitol, am putut observa conținutul concret al noțiunii juridice de bună-credință, care devenise criteriu de interpretare a contractelor, prin raportare la un standard obiectiv de comportament (*bonus vir*), izvor de obligații contractuale³⁰ și o condiție subiectivă ce privea cunoașterea sau necunoașterea unor elemente factuale³¹. De asemenea, receptarea bunei-credințe în drept marchează dezvoltarea funcției judecătorului în litigii, acesta având posibilitatea inedită de a analiza conținutul acordului de voințe al părților, fundamentându-se pe principiul echității.

²⁹ R. Valsan, *op. cit.*, pp. 21-22.

³⁰ R. Valsan, *op. cit.*, p. 24; C. C. Turpin, *Bonae Fidei Iudicia*, în *The Cambridge Law Journal*, volumul 23, nr. 2/1965, p. 266.

³¹ V. M. Ciucă, *Bona fides într-o nouă hermeneutică*, în volumul Simpozionului *Disponibilități creative în lume*, Societatea „Vasile Pogor”, Iași, 2009, p. 2.

Capitolul al II-lea. Contractele consensuale se împarte în Secțiunea I. Clasificarea contractelor, Secțiunea a II-a. Contractele solemne, Secțiunea a III-a. Contractele reale, Secțiunea a IV-a. Contractele consensuale (cu două subsecțiuni) și Secțiunea a V-a. Importanța clasificării. Acest capitol explorează din punct de vedere teoretic clasificarea contractelor în funcție de modul de formare, insistând asupra legăturii dintre principiul consensualismului și buna-credință.

Moștenirea romană a formalismului contractual a fost atenuată și combătută de noua tendință consensualistă, începând cu opiniile canoniștilor. „Consensualismul se va impune astfel ca o consecință necesară a legăturii între credința religioasă și buna-credință care trebuie să fie suverană în contracte”³². Bineînțeles, așa cum arătam în analiza dedicată Evului Mediu, filosofia aristotelică ce a adus în prim plan justiția comutativă a avut, de asemenea, o influență importantă.

Astfel, voința înlocuiește formalitățile pentru a deveni elementul necesar și suficient pentru formarea valabilă a contractului. Canoniștii au făcut puntea între minciună și păcat, ceea ce a permis ca, adăugând și contribuția glosatorilor și a postglosatorilor, să se stabilească anumite repere clare ale dreptului contractual. Aceste repere gravitau în jurul bunei-credințe, cele mai relevante fiind: respectul cuvântului dat, echivalența prestațiilor, abilitatea acordului de voințe al părților de a crea efecte juridice și existența unor obligații ce se subînțeleg în contracte, derivând în mod natural din specificul acestora. În mod asemănător, inspirați de marii gânditori europeni ce i-au precedat, reprezentanții școlii postclasice spaniole elaborează o teorie contractuală care îl concepe fie ca pe un act de justiție comutativă, fie ca pe o liberalitate și postulează echilibrul contractual și existența obligațiilor subînțelese în natura fiecărui tip de contract³³. Bucurându-se de acest suport științific semnificativ, vechiul drept francez, prin scrierile lui J. Domat, se îndreaptă definitiv către consensualism (care oferă noi posibilități teoretice pentru abstractizarea formării contractelor), împreună cu urmările specifice ale unei astfel de paradigme³⁴.

Capitolul al III-lea. Buna-credință în dreptul modern și contemporan se împarte în Secțiunea I. Diferite abordări juridice ale noțiunii de bună-credință, Secțiunea a II-a. Buna-

³² Y. Lassard, *Histoire du droit des obligations, Cours universitaire, Faculté de Droit de Grenoble*, p. 61; disponibil la adresa https://www.researchgate.net/profile/Dr-Lassard/publication/235605868_Histoire_du_droit_des_obligations_Introduction/links/00b49526d398d59a53000000/Histoire-du-droit-des-obligations-Introduction.pdf.

³³ É. Charpentier, *op. cit.*, p. 313.

³⁴ *Ibidem*, p. 316-318; M. Floare, *Buna și reaua-credință în negocierea și executarea contractelor de drept comun*, Editura Universul Juridic, București, 2015, pp. 59-61.

credință în dreptul pozitiv. Comparatie orizontală (cu 11 subsecțiuni), Secțiunea a III-a. Buna-credință în proiecte legislative speciale. Comparatie verticală (cu șapte subsecțiuni), Secțiunea a IV-a. Funcții ale buneii-credințe contractuale (cu șase subsecțiuni). Capitolul analizează amploarea și întinderea reglementării buneii-credințe în dreptul modern și contemporan și conține prezentări succinte ale normelor descoperite.

În acest capitol sunt prezentate principalele viziuni și divergențe cu privire la buna-credință întrucât, din pricina vastității domeniului, s-a arătat a fi imposibil de cuprins într-un șablon teoretic unanim acceptat, existând nenumărate teorii și interpretări cu privire la natura sa juridică, rolurile sale și elementele ce o compun. Însumând principalele teorii, fără a epuiza discuția și fără a concilia divergențele, buna-credință ar avea ca principale sensuri pe cele două expuse anterior, de bună-credință obiectivă și bună-credință subiectivă, la care se adaugă sensul de principiu de interpretare.

În ceea ce privește întinderea sa, observăm din exemplele analizate că buna-credință inspiră numeroase culturi juridice, inclusiv dincolo de granițele europene între care dreptul roman își găsește cele mai însemnate influențe. Acest aspect denotă legătura dintre conceptul buneii-credințe și spiritul umanist, întrucât, dincolo de particularitățile fiecărui popor, care modelează dreptul întocmai, există principii cu o vocație cvasi-universală. Buna-credință, în dimensiunea sa juridică, reprezintă o reală instituție de drept natural, care depășește pragmatismul legiuitorilor, fiind o bază aproape subînțeleasă a întregii sfere a relațiilor private. Mai mult decât atât, conceptul de bună-credință apare ca fiind flexibil, reușindu-se integrarea sa armonioasă în structuri legislative dintre cele mai diverse. Extinzând analiza și într-o dimensiune verticală, am putut constata existența unei preocupări constante la nivel internațional (și în special european) pentru integrarea buneii-credințe în proiecte normative ample și diverse (*e.g.* Principiile Dreptului European al Contractelor, Principiile UNIDROIT, *Lex mercatoria*, Convenția de la Viena din 1980, Directiva 93/13/CEE și Principiile Pavia). Prin intermediul lor, principiul buneii-credințe (utilizat în diverse grade) apare ca un element central al domeniului contractual, întrucât se reflectă în norme exprese, supletive sau imperative (completate prin interpretări doctrinare și jurisprudențiale).

Ca o continuare firească a prezentării principalelor viziuni și interpretări cu privire la buna-credință, acest capitol se încheie prin expunerea și analiza principalelor sale funcții. În acest sens, s-a afirmat în doctrină faptul că teoria „funcțiilor buneii-credințe a apărut ca o încercare de a limita activismul judiciar încercând să concretizeze principiul în dimensiunea sa

instituțională și formală”³⁵. Riscul derivă din caracterul vag, adaptabil și impregnat de valori morale (de altfel, esențiale) al conceptului de bună-credință, care poate tenta judecătorul, creând astfel circumstanțe propice unui intervenționism judiciar exagerat. Pornind de la precizarea conform căreia nici cu privire la funcțiile bunei-credințe nu există consens, doctrina identifică în principal funcția interpretativă, funcția completivă, funcția limitativă și funcția adaptativă. Cu ajutorul acestora, legiuitorul, practica judiciară și doctrina pot defini cu mai multă claritate și predictibilitate limitele în care buna-credință contractuală își va produce efectele specifice.

Capitolul al IV-lea. Buna-credință în contractele consensuale în dreptul francez se împarte în Secțiunea I. Considerații introductive, Secțiunea a II-a. Autonomie de voință, solidarism contractual și criza contractului (cu trei subsecțiuni), Secțiunea a III-a. Consacrarea noțiunii de bună-credință în dreptul francez (cu două subsecțiuni) și Secțiunea a IV-a. Rolul bunei-credințe în dreptul francez al contractelor (cu șase subsecțiuni).

Acest capitol oferă premisele pentru observații importante cu privire la rolul bunei-credințe în dreptul contemporan, în special pe continentul european, prin influența pe care dreptul francez o exercită asupra celorlalte reglementări europene.

Așa cum am explicat în prezentul capitol, efectele bunei-credințe contractuale asupra mecanismului convențional creat și agreat de părți sunt semnificative și variate, atât sub imperiul vechii reglementări (art. 1134 Cod civil francez), cât și ulterior reformei din anul 2016 (art. 1104). După o perioadă de oarece reticență și dezbateri intense, reforma a contribuit la vitalizarea principiului bunei-credințe în contracte, extinzându-l, *de lege lata*, la etapa negocierii și a formării contractului, continuând astfel efortul inițiat în doctrină și în jurisprudență. Privite în ansamblu, efectele pe care legea și instanțele le recunosc bunei-credințe reprezintă o schimbare evidentă în teoria generală a contractului, care clama individualismul.

Într-o notă foarte optimistă, printr-un citat devenit celebru în doctrină (de cele mai multe ori pentru a fi nuanțat), A. Sériaux afirma: „(b)una-credință din articolul 1134 reprezintă, să o repetăm, buna voință, loialitatea, grija de a se întrebuința în folosul cocontractantului său, de a colabora cu acesta, de a-i ușura sarcina, într-un cuvânt, de a-l *iubi* ca pe un frate”³⁶. Dincolo de nuanțele aduse de doctrină, care caracterizează poziția drept exagerată și nepotrivită

³⁵ M. Floare, *op. cit.*, p. 87.

³⁶ A. Sériaux, *Droit des obligations*, Editura Presses Universitaires de France, Paris, 1992, p. 211.

spiritului liberalismului contractual, autorul remarcă o realitate incontestabilă, anume relansarea bunei-credințe ca principiu contractual cu o forță remarcabilă. Buna-credință nu mai este un simplu criteriu de interpretare, ci este un adevărat standard de conduită contractuală (cu o dimensiune morală pronunțată), din care derivă obligații implicite și care justifică verificarea judiciară a modalității concrete în care au fost executate obligațiile și exercitate drepturile de către părți.

Așadar, în lumina dispozițiilor analizate ale dreptului francez, înainte și după reforma din anul 2016, teoria autonomiei de voință rămâne regula în dreptul contractelor. Voința părților este cea care declanșează mecanismul juridic al contractului și încă beneficiază de libertate absolută, ca regulă. Excepția este, însă, foarte cuprinzătoare. Buna-credință mărginește libertatea părților, aducând un echilibru necesar ambițiilor neînfrânate ale libertății contractuale absolute. Aceasta servește astfel dezideratului justiției contractuale, însuflând convențiilor reguli morale necesare și imperative. Cu toate acestea, legiuitorul și practica judiciară au fost și sunt preocupate să nu transforme teoria contractuală voluntaristă (cu atenuările enunțate) în una solidaristă. Remarcăm în final caracterul incert al obligațiilor izvorâte din buna-credință contractuală, unele desprinse și consacrate în instituții și norme juridice autonome, altele recunoscute și aplicate de instanțe (cu mai multă sau mai puțină constanță) și altele care sunt în continuare doar propuneri doctrinare.

Semnalăm de pe acum o aparentă contradicție în termeni, între caracterul bunei-credințe de principiu contractual și caracterul aceleiași bune-credințe de excepție de la regula reprezentată de autonomia de voință. În concret, așa cum aminteam, sfera de cuprinde a bunei-credințe, caracterul ei imperativ și rolul său central (atât concret cât și simbolic) în dreptul contractual confirmă rangul de principiu. În același timp, în materia teoriei generale a contractului, autonomia de voință rămâne regula în ceea ce privește modalitatea în care iau naștere și se compun convențiile dintre părți.

Reglementarea franceză răspunde cu acuratețe evoluției naturale a normei pe care o anticipam în prezentul studiu, consacrand principalele trăsături perene ale *bona fides* (precum încrederea indispensabilă relațiilor contractuale și care este astfel protejată, îndepărtarea de formalism și rigiditatea artificială a interpretării convențiilor, sau integrarea unor valori precum onestitatea, constanța, loialitatea și cooperarea) și dezvoltând noi înțelesuri ale acesteia, specifice societății moderne.

Capitolul al V-lea. Buna-credință în dreptul englez se împarte în Secțiunea I. Noțiunea de bună-credință în dreptul englez (doctrină și legislație) (cu două subsecțiuni), Secțiunea a II-a. Jurisprudență, Secțiunea a III-a. „Substitute” ale bunei-credințe în *common law* (cu nouă subsecțiuni).

Principală utilitate a acestui capitol rezidă în faptul că reprezintă cel mai fertil punct al comparației. Este de notorietate faptul că dreptul englez nu admite buna-credință în sensul în care o fac sistemele de drept continental sau chiar unele sisteme de *common law* (precum cel american, care cunoaște noțiunea³⁷, deși nu ocupă același loc ca în sistemele de drept civil). Abordarea tradițională a *common law*-ului și, în special, cea engleză, este de a asocia dreptul contractual cu eficiența economică și de a absolutiza principiul libertății contractuale. Se poate observa însă din evoluțiile jurisprudențiale recente, prezentate în acest capitol, că poziția britanică se nuanțează semnificativ.

Idea centrală care transpare din doctrina anglo-saxonă este că introducerea principiului general al bunei-credințe ar putea crea incertitudine juridică și ar fi o amenințare la adresa principiului libertății contractuale a părților. Conceptul de bună-credință ar putea fi acceptat, însă într-o manieră controlată, particularizat în funcție de aplicabilitatea concretă, iar nu ca principiu general, care să guverneze toate relațiile contractuale³⁸.

Mai mult, există teama că, prin consacrarea principiului bunei-credințe, s-ar conferi instanțelor o putere discreționară, imprevizibilă, de natură a conduce la nesiguranță și la o justiție excesiv de subiectivă³⁹. În schimb, s-a conturat și opinia potrivit căreia, fără principiul bunei-credințe, un judecător ar fi, în anumite situații, incapabil să ajungă la o soluție dreaptă sau ar putea să o facă numai recurgând la ficțiuni juridice dintre cele mai diverse, consecința fiind tocmai o lipsă de claritate și de previzibilitate în cauze ulterioare⁴⁰.

Cu toate acestea, dacă privim dincolo de aparențe, vom observa că distincția între abordarea continentală și cea de *common law* este în primul rând una ce ține de metodă. Dreptul britanic adoptă soluții concrete care se limitează la fiecare situație ivită, pe gând dreptul

³⁷ S. Tisseyre, *op. cit.*, nota de subsol numărul 97, p. 35.

³⁸ B. Fauvarque-Cosson, D. Mazeaud (coord.), *European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference: Terminology, Guiding Principles, Model Rules*, Editura Sellier, European Law Publishers, Munich, 2008, p. 199.

³⁹ R. Brownsword, N. J. Hird, G. G. Howells, *Good Faith in Contract: Concept and Context*, Editura Ashgate, 1999, p. 15.

⁴⁰ R. S. Summers, *Good Faith in General Contract Law and the Sales Provisions of the Uniform Commercial Code*, volumul 54, *Virginia Law Review*, p. 198.

continental preferă noțiuni cuprinzătoare, ce pot fi interpretate și adaptate după nevoie. Însă din perspectiva conținutului concret al bunei-credințe, mai exact, din perspectiva valorilor care o compun, sistemul de *common law* nu este cu mult mai sceptic decât cel de drept continental. Am observat deja în cadrul analizei dedicate dreptului francez că unele efecte ale bunei-credințe, prin voința legiuitorului, devin autonome. Spre exemplu, acesta a fost itinerariul consacării exprese a obligații precontractuale de informare sau al celei de confidențialitate. Într-o modalitate asemănătoare pot fi privite și așa-numitele substitute ale bunei-credințe din dreptul britanic.

E.g., pornind de la unele exemple pe care le-am redat până acum, aceste corespondențe devin clare: în *promissory estoppel* recunoaștem principiul noncontradicției, pe care instanțele franceze îl recunoșteau cu mult timp înaintea reformei din anul 2016; *misrepresentation* ne trimite la discuțiile despre dol și despre obligația de informare ce incumbă cocontractanților; *doctrine of frustration* corespunde instituției forței majore; *hardship* reflectă instituția impreviziunii (deși dreptul britanic nu o acceptă în totalitate); *implied contract terms* ilustrează chiar funcția completivă a bunei-credințe obiective, în anumite circumstanțe (mai restrânse, în ceea ce privește dreptul britanic). Nu trebuie însă pretins nici opusul. Nu există identitate între cele două abordări, un exemplu relevant fiind materia negocierilor precontractuale, unde dreptul britanic are o optică și mai rigidă.

Așadar, deși la nivel aparent dreptul continental privește buna-credință cu optimism, în timp ce *common law*-ul o privește cu rezervă, nu se poate afirma că dreptul britanic este întru totul străin și refractar la anumite efecte care din cele mai îndepărtate timpuri au fost atribuite bunei-credințe.

Capitolul al VI-lea. Dreptul românesc și materia bunei-credințe în reglementarea contractelor consensuale se împarte în Secțiunea I. Considerații introductive cu privire la rolul și locul bunei-credințe în dreptul românesc, Secțiunea a II-a. Etapa precontractuală a contractelor consensuale, Secțiunea a III-a. Etapa încheierii și executării contractelor consensuale, Secțiunea a IV-a. Reaua-credință și abuzul de drept, Secțiunea a V-a. Jurisprudență. Clauzele abuzive și Secțiunea a VI-a. Observații de ansamblu cu privire la reglementarea autohtonă.

Ultimul capitolul al lucrării este dedicat reglementării românești a conceptului de bună-credință. În cadrul capitolului sunt analizate cadrul normativ în vigoare (cu trimiteri la vechea reglementare), principalele interpretări doctrinare, elemente de jurisprudență relevante și

perspectiva legiutorului român cu privire la teoriile contractuale îmbrățișate de dreptul românesc.

Principalele izvoare normative ale principiului buneii-crediințe sunt art. 14 și art. 1170 Cod civil, reglementând buna-crediință ca un principiu general al dreptului privat și al dreptului contractual, cu precădere. Din acestea decurg principalele efecte ale noțiunii (drepturi și obligații concrete), care au fost analizate (asemănător analizei dedicate dreptului francez) prin raportare la principalele etape contractuale (etapa precontractuală, etapa încheierii contractelor și etapa executării contractelor). Constatările ce decurg din prezentul capitol constau în observarea deschiderii pe care o arată legiutorul român (și, punctual, jurisprudența, fără a exploata întregul potențial al conceptului) față de buna-crediință și în asemănările importante între reglementarea autohtonă și cea franceză.

CONCLUZII

Buna-credință a demonstrat că nu cunoaște granițe geografice sau temporale și își confirmă cu prisosință locul în panteonul valorilor juridico-morale cardinale ale întregului drept, alături *libertas sive voluntas, aequitas* și *officium pietatis erga proximos*⁴¹.

Evoluția conceptului a fost sinuoasă, marcată de momente de afirmare energică și de momente de decădere, în care au fost preferate alte resorturi etice și juridice. În prezent, este greu de imaginat că domeniul contractual ar putea subzista independent de orice element care compune astăzi noțiunea de bună-credință.

În prezentul studiu, am urmat firul genezei buneii-credințe până la cele mai îndepărtate ipostaze ale sale pe care le-am putut identifica, găsindu-i originile în noțiunea morală și religioasă de *fides*. Aceasta regrupa cele mai importante valori pe care le putem descifra și astăzi în compoziția buneii-credințe: încrederea (în primul rând), loialitatea, onestitatea, consecvența, echitatea și solidaritatea. Am analizat apoi contextul în care s-a conturat prima formă juridică a conceptului milenar de bună-credință, observându-i efectele în plan social și contractual. Am observat apoi dezvoltarea și transformarea buneii-credințe prin contribuțiile marilor gânditori creștini, ale glosatorilor și ale postglosatorilor care pornind de la rădăcinile romane ale *bona fides* și de la învățăturile lui Aristotel au modelat concepte esențiale ale dreptului contractual contemporan, precum obligația respectării cuvântului dat, consensualismul și autonomia de voință. Am continuat prin analiza principalelor teorii contractuale al căror contur a fost influențat de buna-credință, desăvârșind în acest punct principalele etape ale evoluției istorice. Ulterior, ne-am concentrat eforturile pe identificarea

⁴¹ V. M. Ciucă, *op. cit.*, p. 23.

reglementărilor moderne și contemporane, inclusiv a eforturilor de uniformizare a dreptului contractelor la nivel european.

Finalmente, am obținut o imagine de ansamblu asupra locului pe care îl ocupă buna-credință în fiecare dintre cele trei culturi juridice studiate, analizându-le întâi din perspectivă internă pentru ca apoi să putem realiza o comparație. Dacă despre reglementarea franceză și cea românească (împreună cu interpretările jurisprudențiale și doctrinare) putem afirma că predomină asemănările (până aproape de suprapunere), cu privire la sistemul de *common law* constatăm că își menține structura tradițională, rezervată și chiar sceptică față de concepte juridice moralizatoare precum buna-credință și că nu acceptă un transplant al noțiunii de bună-credință, în forma și înțelesul pe care i le atribuie sistemul de drept continental (nici sub presiunea ambițiilor unionale, care la un moment dat erau de actualitate). Ne aflăm astfel înaintea a două abordări fundamental diferite.

Sistemul de drept englez se ferește, așa cum am precizat, de o consacrare foarte complexă care să aducă cu sine o forță considerată periculoasă instituției bunei-credințe și alege să o introducă treptat în sistemul național, stabilind în jurisprudență întinderea și efectele acceptate ale acestei noțiuni. După cum am putut observa, aceste efecte sunt suficient de limitate, cel puțin în acest moment.

În schimb, sistemele de drept continental cum sunt cel francez și cel român recunosc și consacră legislativ un principiu al bunei-credințe cu aplicabilitate generală, enunțând astfel importanța fundamentală a instituției pentru aceste sisteme de drept. Efectele sunt mult mai largi și libertatea de interpretare a judecătorilor din dreptul continental este superioară celei de care se bucură judecătorii din dreptul englez (cu privire la sfera efectelor noțiunii analizate), unde mai multă atenție și importanță este acordată libertății contractuale a părților și stabilității circuitului juridic. Aceste din urmă aspecte sunt considerate incompatibile cu un principiu atât de abstract precum buna-credință. Abordarea și experiența dreptului continental confirmă însă că o coexistență armonioasă este posibilă între autonomia de voință și principiul *pacta sunt servanda*, pe de o parte, și principiul bunei-credințe contractuale, pe de altă parte. Enunțând libertatea contractuală și forța obligatorie a contractului, ca regulă, și consacrând buna-credință, ca excepție, se realizează un echilibru stabil și funcțional între individualism și justiție contractuală. Părțile sunt libere să construiască mecanisme contractuale dintre cele mai specifice și adaptate propriilor interese, însă acestea sunt datorate să nu încalce standardul imperativ al bunei-credințe.

Însă privind mai îndeaproape, opoziția dintre cele două mari culturi juridice este numai aparentă. Buna-credință nu este o noțiunea unitară, monosilabică, ci un concept multiform complex. Dreptul englez nu respinge așadar compatibilitatea valorilor ce compun buna-credință cu climatul său specific, ci respinge mai curând metoda propusă de juriștii de drept continental, preferând o metodă specifică mediului cultural și juridic britanic⁴². În acest sens, nu acceptă un concept general al bunei-credințe, care s-ar putea arăta vag și echivoc, însă acceptă un număr important din efectele pe care acesta le produce în sistemele de drept continental. Este dificil de susținut dezvoltarea independentă a sistemului de *common law*, prin ignorarea absolută a principiului bunei-credințe, întrucât acesta găsește încă asemănări solide cu prima formă pe care i-o dădeau jurisprudenții romani.

Așadar, *Fides* romană și buna-credință ce s-a desprins din aceasta nu reprezintă creații arbitrare ale unei puteri publice izolate, ci sunt concepte inerente organizării sociale și naturii umane, indiferent de epoca sau spațiul la care ne referim. Cele două milenii de aplicare (cu sincopetele amintite) și conținutul asemănător al bunei-credințe contemporane cu cel al *bona fides* romane susțin această observație și confirmă locul central pe care buna-credință îl ocupă în dreptul continental.

În final, nu vom formula propuneri *de lege ferenda*, întrucât abordarea tradițională a bunei-credințe în sistemele de drept continental apare ca fiind cea mai eficientă și mai potrivită caracterului polisemantic al acestei noțiuni. În acest sens, o definiție ar risca să aibă un efect invers, eșuând în a cuprinde cu acuratețe întregul câmp semantic al noțiunii și generând mai multe dificultăți decât certitudini. De asemenea, noțiunea trebuie să rămână flexibilă pentru a putea acomoda cu mai multă eficiență eventuale schimbări intervenite în societate, care nu ar fi putut fi anticipate la momentul adoptării unei reglementări mai stricte. Cu toate acestea, o normă prea vagă, echivocă, imprevizibilă și predispusă controverselor riscă să fie evitată în practică. De aceea, ne mărginim la a exprima speranța că literatura de specialitate va continua să se dezvolte în acest domeniu (confirmând tendința laudabilă din ultimii zece ani) și că jurisprudența nu va ezita să aplice un concept fluid, abstract și încărcat de valori morale.

⁴² M. Guțan, *Comparative Law in Romania: History, Present and Perspectives*, în *Romanian Journal of Comparative Law*, nr. 1/2010, pp. 68-69.

BIBLIOGRAFIE

I. Cursuri, monografii, comentarii, volume colective, teze de doctorat

1. Adam, Ioan, Adam Roxana Anca, *Codul civil. Cartea a V-a. Despre obligații, Titlurile I-VIII (art. 1164-1649), Comentarii și explicații*, Editura C.H. Beck, București, 2016.
2. Agamben, Giorgio, *Le sacrement du langage. Archéologie du serment*, Editura Vrin, Paris, 2009.
3. Agizza, Rosa, *Mituri și legende ale Romei antice*, Editura Lider, București, 2006.
4. Andrews, Neil, *Contract Law. Second Edition*, Editura Cambridge University Press, 2015.
5. Avrigeanu, Tudor, *Categoria iuris. Știința dreptului ca știință politică*, Editura Universul Juridic, București, 2017.
6. Baias, Flavius *et. al.* (coord.), *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, București, 2014.
7. Beale, Hugh, Hartkamp, Arthuer, Kötz, Heinz, Tallon, Denis (ed.), *Cases, Materials and Text on Contract Law*, în colecția *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe*, Editura Hart Publishing, Oxford, 2002.

8. Benveniste, Émile, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, Tom 1, Editura Les Éditions de Minuit, Paris, 1969, pp. 115-121, disponibil la adresa <https://devenirdimanche.files.wordpress.com/2015/11/32860389-benveniste-emile-le-vocabulaire-des-institutions-indo-europeennes.pdf>.
9. Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, volumul 43, partea a 2-a, Editura The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953.
10. Bloch, Raymond, Cousin, Jean, *Roma și destinul ei*, Editura Meridiane, București, 1985.
11. Bob, Mircea-Dan, *Obligația contractuală în dreptul roman cu trimiteri comparative la Codul Civil*, Editura Universul Juridic, București, 2015.
12. Bob-Bocșan, Mircea-Dan, *Manual elementar de drept privat roman*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2022.
13. Boileux, Jacques Marie, Poncelet, François-Frédéric, Bastiné, Louis, *Commentaire sur le Code civil*, tomul al II-lea, Editura Société Belge de librairie, etc. Nauman et comp., Bruxelles, 1838.
14. Boroș, Gabriel, Anghelescu, Carla Alexandra, *Curs de drept civil. Partea generală*, ediția a 2-a revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2012.
15. Bresson, Alain, Capitolul XII, *Les cités grecques, le marché et les prix*, în *La cité marchande*, Editura Ausonius Éditions, Pessac, 2000 (pp. 263-307), par. 69-75, disponibil la adresa <https://books.openedition.org/ausonius/7731?lang=fr>.
16. Brownsword, Roger, Hird, Norma J., Howells, Geraint, *Good Faith in Contract: Concept and Context*, Editura Ashgate, 1999.
17. Burrows, Andrew, Mckendrick, Ewan, Edelman, James, *Cases and Materials on the Law of Restitution*, ediția a II-a, Oxford University Press, New York, 2007.
18. Cane, Peter, Kritzer, Herbert (eds.), *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, Editura Oxford University Press, Oxford, 2010.
19. van Caenegem, Raoul Charles, *European Law in the Past and the Future. Unity and Diversity over Two Millennia*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

20. Carbonnier, Jean, *Droit civil*, tom 4, *Les obligations*, ediția a 19-a, Presses Universitaires de France, Paris, 1995.
21. Carbonnier, Jean, *Sociologie juridique*, Editura Presses Universitaires de France, Paris, 1978.
22. Charpin, Dominique, *Bureau des poids et mesures. La vie méconnue des temples mésopotamiens*, Paris, Editura Les Belles Lettres, 2017, disponibilă la <https://books.openedition.org/lesbelleslettres/124?lang=fr>.
23. Chen-Wishart, Mindy, *Contract Law. Second Edition*, Editura Oxford University Press, 2008.
24. Cheng, Anne, *Istoria gândirii chineze*, Vișan Florentina, Vișan Viorel (trad.), Editura Polirom, Iași, 2001.
25. Ciucă, Valerius M., *Drept privat comparat comparat. Lecțiuni*, volumul I, *Prolegomene*, ediția a III-a, *corrigenda, addenda et incrementa*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2019.
26. Ciucă, Valerius M., *Drept roman, Lecțiuni*, Ediția a II-a *addenda, corrigenda et incrementa*, volumul II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2014.
27. Ciucă, Valerius M., *Euronomosofia. Periplu filosofic prin dreptul european. Lecțiuni*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2019.
28. Ciucă, Valerius M., Macovei, Codrin, Panainte, Septimiu (coord.), *Școala dreptului organic. Aplicațiile cercului de hermeneutică juridică „Școala dreptului organic”*, prefată de Ciucă, Valerius M., volumul I, Editura Junimea, Iași, 2007.
29. Cocoș, Ștefan, *Drept roman*, Editura Universul Juridic, București, 2003.
30. Codrea, Codrin, *Frusta et Fragmina. Essays on European Law*, Editura Hamangiu, București, 2019.
31. Codrea, Codrin, *Logică juridică. Curs universitar*, Editura Hamangiu, București, 2023.
32. Cohen, Abraham, *Talmudul*, Litman, (trad.), Editura Hasefer, București, 2000.
33. Colin, Ambroise, Capitant, Henri, *Cours Élémentaire de Droit Civil Français*, ediția a VII-a, tomul al II-lea, Editura Dalloz, Paris, 1932.

34. Collognat, Annie (dir.), *Dictionnaire de la mythologie gréco-romaine*, Editura Omnibus, 2016.
35. Cumont, Franz, *Les Mystères de Mithra*, ediția a 3-a, Editura H. Lamertin, Bruxelles, 1913.
36. Daremberg, Charles Victor, Saglio, Edmond, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, tom II, partea a 2-a, Editura Hachette et Cie, Paris, 1887, disponibil la adresa https://www.larousse.fr/encyclopedia/mythologie/Numa_Pompilius/ 190346.
37. Dariescu, Cosmin, *Fundamentele dreptului internațional privat*, Ediția a III-a, Editura Universul Juridic, București, 2023.
38. Deleanu, Ion, Deleanu, Sorin, *Mică enciclopedie a dreptului. Adagii și locuțiuni latine în dreptul românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
39. Demogue, René, *Traité des obligations en général*, volumul II, *Effets des Obligations*, tomul al VI-lea, Editura Librairie Arthur Rousseau, Paris, 1931.
40. Deshayes, Olivier, Genicon, Thomas, Laither, Yves-Marie, *Réforme de droit des contracts, du régime général et de la preuve des obligations*, Editura LexisNexis, Paris, 2016.
41. Dumézil, Georges, *Idées romaines*, Editura Gallimard, Paris, 1969.
42. Dumézil, Georges, *La religion romaine archaïque*, Editura Payot, Paris, 1974.
43. Dumézil, Georges, *Mitra-Varuna, essai sur deux représentations indo-européennes de la souveraineté*, Editura Gallimard, Paris, 1948.
44. Dumézil, Georges, *Mythes et dieux dans la Scandinavie ancienne*, Editura Gallimard, Paris 2000.
45. Ernout, Alfred, Meillet, Antoine, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ediția a IV-a, Paris, 1959.
46. Fafinski, Stefan, Finch, Emily, *Contract Law. Second Edition*, Editura LawExpress, 2010.
47. Fauvarque-Cosson, Bénédicte, Mazeaud Denis (dir.), *European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference: Terminology, Guiding Principles, Model Rules*, Editura Sellier, European Law Publishers, Munich, 2008.

48. Floare, Marius, *Buna și reaua-credință în negocierea și executarea contractelor de drept comun*, Editura Universul Juridic, București, 2015.
49. Forte, Angelo D.M., *Good Faith in Contract and Property Law*, Editura Hart Publishing, Oxford și Portland Oregon, 1999.
50. Freyburger, Gérard, *Fides. Étude sémantique et religieuse depuis les origines jusqu'à l'époque augustéenne*, ediția a 2-a, Editura Les belles lettres, Paris, 2009.
51. Gherasim, Dimitrie, *Buna-credință în raporturile juridice civile*, Editura Academiei, București, 1981.
52. Greenidge, Abel Henry Jones, *Infamia: Its Place in Roman Public and Private Law*, Editura Clarendon Press și H. Frowde, Oxford și Londra, 1984.
53. Gounot, Emmanuel, *Le principe de l'autonomie de la volonté en droit privé: contribution à l'étude critique de l'individualisme juridique*, teză de doctorat, Dijon, 1912.
54. Guțan, Manuel, *Sisteme de drept comparate. Introducere în teoria generală a dreptului comparat*, Editura Hamangiu, București, 2014, pp. 206-215.
55. Hauser, Jean, *Objectivisme et subjectivisme dans l'acte juridique*, teză de doctorat, prefată de Raynaud, Pierre, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1971.
56. Hanga, Vladimir, Bob, Mircea-Dan, *Curs de drept privat roman*, ediția a IV-a, revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2011.
57. Harvey, Peter, *Buddhist Practice: Ethics*, în *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*, ediția a 2-a, Cambridge University Press, 2013.
58. Heuzé, Vincent, *La vente internationale de marchandises*, Editura Librairie Générale de Doctrine et de Jurisprudence, Issy-les-Moulineaux, 2000.
59. Huart, Clément, *Histoire des arabes*, tom I, Editura Librairie Paul Geuthner, Paris, 1912.
60. Jabbour, Rita, *La bonne foi dans l'exécution du contrat*, Librairie Générale de Doctrine et de Jurisprudence, Issy-les-Moulineaux, 2016.
61. Jakotă, Mihail-Vasile, *Drept roman*, volumul I, Editura Fundației „CHEMAREA” Iași, Iași, 1993.

62. Jamin, Christophe, Mazeaud, Denis (coord.), *La nouvelle crise du contrat*, Editura Dalloz, Paris, 2003.
63. von Jhering, Rudolf, *L'esprit du droit romain*, tomul I, Editura A. Marescq, Aîné, Paris, 1880.
64. Jolowicz, Herbert Felix, Nicholas, Barry, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, ediția a III-a, Editura Cambridge University Press, Londra, 1972.
65. Josserand, Louis, *De l'esprit des droits et leur relativité, théorie dite de l'abus des droits*, ediția a II-a, Editura Dalloz, Paris, 1939.
66. Kelsen, Hans, *Pure Theory of Law*, M. Knight (trad.), The Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2002.
67. Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983.
68. Kocourek, Albert, Wigmore, John H., (ed.), *Evolution of Law: Select Readings On the Origin and Development of Legal Institutions*, volumul II, *Primitive and Ancient Legal Institutions*, Editura Little, Brown, and Company, Boston, 1915.
69. Larombière, Léobon Valéry Léon Jupile, *Théorie et pratique des obligations ou commentaire des Titres III et IV, Livre III du Code civil. Articles 1101 à 1386*, tomul I, Editura A. Durand et Pedone-Lauriel, Éditeurs, Libraires de la Cour d'appel et de l'Ordre des Avocats, G. Pedone-Lauriel, Successeur, Paris, 1885.
70. Lassard, Yves, *Histoire du droit des obligations, Cours universitar, Faculté de Droit de Grenoble*, p. 43; disponibil la adresa https://www.researchgate.net/profile/Dr-Lassard/publication/235605868_Histoire_du_droit_des_obligations_Introduction/links/00b49526d398d59a53000000/Histoire-du-droit-des-obligations-Introduction.pdf:
71. Legrand, Pierre, *Le droit comparé*, Cinquième édition mise à jour 12e mille, PUF, Paris, 1999.
72. Lombardi, Luigi, *Dalla „fides” alla „bona fides”*, Editura Giuffrè, 1961.
73. Macovei, Codrin, *Unificarea dreptului contractelor. O perspectivă europeană*, Editura Junimea, Iași, 2005.

74. Macqueron, Jean, *Histoire des obligations. Le droit romain*, Editura Centre d'Histoire Institutionnelle et Économique de l'Antiquité Romaine, Aix-en-Provence, 1971.
75. Matei, Horia C., *Mic dicționar al lumii antice. Țări, popoare, orașe*, Editura Albatros, București, 1986.
76. Mihali-Viorescu, Lucian, *Clauzele abuzive în contractele de credit*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2017.
77. Mitchell, Charles, Mitchell, Paul, *Landmark Cases in the Law of Contract*, Editura Hart Publishing, Oxford și Portland, Oregon, 2008.
78. Mommsen, Theodore, *The History of Rome*, trad. Dickson, William Purdie, volumul I, Editura Richard Bentley, Londra, 1862.
79. de Montaigne, Michel, *Les Essais*, Cartea I, Capitolul 23:18, de Pernon, Guy, (trad.), Editura Pernon, 2009, disponibil la adresa <http://ia800304.us.archive.org/21/items/QuePhilosopherCEstApprendreAMourir/EssaisI.pdf>.
80. Muirhead, James (autor), Goudy, Henry, Grant, Alexander (ed.), *Historical Introduction to the Private Law of Rome*, Editura A. & C. Black, Ltd., Londra, 1916.
81. Muraru, Ioan, Tănăsescu, Elena Simina, (coord.), *Constituția României. Comentariu pe articole*, ediția a 3-a, Editura C. H. Beck, București, 2022.
82. Nicolae, Marian, (coord.), *Actul juridic în Noul Cod civil*, Probleme teoretice cu implicații practice, Editura Solomon, București, 2020.
83. Ortigues, Edmond, *La révélation et le droit. Précédé de « Lettre à Rome »*, Editura Beauchesne, 2007.
84. Pauly, August von, Wissowa, Georg, *Real-Encyclopädie*, tom IV, 1, Stuttgart, 1900.
85. Pena, Adriana, *Buna-credință în jurisprudența română și europeană*, Editura Hamangiu & Litteris e-Publishing, București, 2019.
86. Pierre-Antoine, Fenet, *Recueil complet des travaux préparatoires du Code civil*, volumul I, Editura Imprimerie d'Hippolyte Tilliard, Paris, 1836.
87. Piperea, Gheorghe, *Protecția Consumatorilor în contractele comerciale*, Editura C.H. Beck, București, 2018.

88. Planiol, Marcel, *Traité élémentaire de droit civil*, ediția a VIII-a, tomul al II-lea, Editura Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1921.
89. Planiol, Marcel, Ripert, Georges, Boulanger, Jean, *Traité Élémentaire de Droit Civil*, ediția a 2-a, tomul al II-lea, Editura Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1947.
90. Pop, Liviu, *Tratat de drept civil. Obligațiile*, volumul al II-lea, *Contractul*, Editura Universul juridic, București, 2009.
91. Pop, Liviu, *Tratat de drept civil. Obligațiile*. volumul al III-lea, Editura Universul Juridic, București, 2020.
92. Pop, Liviu, Popa, Ionuț Florin, Vidu, Stelian Ioan, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Editura Universul Juridic, București, 2012.
93. Portalis, Jean-Étienne-Marie, *Discours préliminaire du premier projet de Code civil*, 1801, titlu original *Motifs et discours prononcés lors de la publication du code civil*, Confluences, Bordeaux, 2004, disponibil la adresa https://mafr.fr/IMG/pdf/discours_1er_code_civil.pdf.
94. Poultney, James Wilson, *The Bronze Tables of Iguvium*, Editura American Philological Association, 1959.
95. Renault, Laurence *Dieu et les créatures selon saint Thomas d'Aquin*, Editura Presses Universitaires de France, 1994, disponibilă la adresa <https://www.cairn.info/dieu-et-les-creatures-selon-saint-thomas-d-aquin--9782130471462-page-5.htm>.
96. Rosenzweig, Irene, *Rituals and cults of pre-Roman Iguvium*, volumul IX, Editura Christophers, Londra, 1937.
97. Schulz, Fritz, *Principles of Roman Law*, după Wolff, Marguerite, Editura Clarendon Press, Oxford, 1936.
98. Sériaux, Alain, *Droit des obligations*, Editura Presses Universitaires de France, Paris, 1992.
99. Sfântul Augustin, *La Cité de Dieu*, tomul I, Saisset, Émile (trad.), Editura Charpentier, 1855.

100. Sierksma-Agteres, Susan, *Paul and the Philosophers' Faith*, Editura Brill, Boston, 2024.
101. Simone David-Constant (coord.), *La bonne foi*, Liège, A.S.B.L, Luik, Jeune Barreau, 1990.
102. Smith, William, Wayte, William, Marindin, George Eden (ed.), *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Editura J. Murray, Londra, 1890, disponibil la adresa <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0063%3Aalphabetic+letter%3ADI%3Aentry+group%3D3%3Aentry%3Djus-cn>.
103. Sommerstein, Alan H., Fletcher, Judith (ed.), *Horkos. The Oath in Greek Society*, Bristol Phoenix Press, 2007.
104. Terré, François, Simler, Philippe, Lequette, Yves, Chénédé, François, *Droit civil, Les obligations*, ediția a 12-a, Editura Dalloz, Paris, 2019.
105. Tisseyre, Sandrine, *Le rôle de la bonne foi en droit des contrats*, Presse Universitaires d'Aix-Marseille, Aix-Marseille, 2012.
106. Turcan, Robert, *The Gods of Ancient Rome. Religion in Everyday Life from Archaic to Imperial Times*, Editura Edinburgh University Press, Edinburgh, 2000.
107. Țiț, Nicolae-Horia, *Drept procesual civil: partea generală, judecata în primă instanță: curs universitar*, Editura Hamangiu, București, 2024.
108. Uliescu, Marilena (coord.), *Noul Cod civil, Studii și comentarii. Cartea a V-a, Despre obligații (art. 1164-1649)*, volumul III, Partea I, Editura Universul Juridic, București, 2014.
109. Ungureanu, Carmen Tamara, *Drept civil, Partea generală. Persoanele*, ediția a 2-a, Editura Hamangiu, București, 2013:
110. Ungureanu, Carmen Tamara, *Drept internațional privat european în raporturi de comerț internațional*, Editura Hamangiu, București, 2021.
111. Vasilescu, Paul, *Drept civil. Obligații*, ediția a 3-a, Editura Hamangiu, București, 2024.
112. Vieriu, Vlad, *Protecția juridică a patrimoniului cultural în dreptul comparat*, Editura Universul Juridic, București, 2021.

113. Weber, Max, *Confucianisme et taoïsme*, Editura Gallimard, Paris, 2000.
114. Wissowa, Georg, *Religion und Kultus der Römer*, ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, Munich, 1912.
115. Zehnacker, Hubert, *Moneta. Recherches sur l'organisation et l'art des émissions monétaires de la République romaine*, Tom 1, Editura S. Pio X, Paris și Roma, 1974.
116. Zimmermann, Reinhard, Whittaker, Simon, (ed.), *Good Faith in European Contract Law*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

II. Articole, studii de specialitate

1. Akpan, Aniebiet-Abasi, Idiong, Peace, Effiong, Nsikak, *Force Majeure Clause: Its Essentiality in Mundane Commercial Agreements*, Africa Entrepreneur Series, 2020.
2. Al-Shafi'i, Mohammed Muneer`deen Olodo, Ali, Mohd Safri, Zin, Engku Ibrahim Engku Wok, Thoarlim, Abdulsoma, *Al-Akhlaq (Ethics) Perceptions in Islam: A Textual Interpretation through Imam Muhammad Al-Ghazali*, în *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, volumul 8, nr. 10/2018, disponibil la adresa [https://hrmars.com/papers_submitted/4737/Al-Akhlaq_\(Ethics\)_Perceptions_in_Islam_A_Textual_ Interpretation_through_Imam_Muhammad_Al-Ghazali.pdf](https://hrmars.com/papers_submitted/4737/Al-Akhlaq_(Ethics)_Perceptions_in_Islam_A_Textual_ Interpretation_through_Imam_Muhammad_Al-Ghazali.pdf).
3. Al-Tawil, Tareq, Cap. *English Contract Law and The Efficient Breach Theory. Can They Co-Exist?*, în *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol. 22(3)/2015.
4. Allinson, Robert E., *The Confucian Golden Rule: A Negativ Formulation*, în *Journal of Chinese Philosophy*, nr. 12/1985.
5. Angot, Michel, *Le Veda. La parole sacrée des brahmanes*, disponibil la adresa clio.fr/bibliotheque/pdf/pdf_le_veda_la_parole_sacree_des_brahmanes.pdf.
6. Asfar-Cazenave, Caroline, *Le nouveau droit français des contrats*, în *Revue Juridique Thémis*, volum 49, nr. 3/2015.

7. Balasubramanian, Bala N., Kini, Yogindunath Sreenivasa, *Ethics and Code of Conduct in Indian Scriptures*, ICSI, disponibil la adresa <https://www.icsi.edu/media/webmodules/CSJ/September/15.pdf>.
8. Balat, Nicolas, „Observations sur la bonne foi en droit des contrats à la veille de la réforme”, în *Revue de droit d'Assas*, nr. 12/2016.
9. Balbo, Andrea, *Humanitas in Imperial Age: Some Reflections on Seneca and Quintilian*, în *The Journal of Greco-Roman Studies*, Volumul 47/2012 (pp. 63-93).
10. Banakas, Sthatis, *Liability for Contractual Negotiations in English Law: Looking for the Litmus Test*, în *InDret*, nr. 1/2009, articol disponibil la adresa https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1368208.
11. Battesti, Daniel, *Intervenir à titre privé dans la diplomatie de sa cité : l'exemple de la paix de Nicias chez Thucydide*, în *Dialogues d'histoire ancienne. Supplément* nr. 9, 2013. *Le point de vue de l'autre. Relations culturelles et diplomatie. 1ère rencontres SoPHiA (23-24 mars 2012, Mulhouse)*, disponibil la adresa www.persee.fr/doc/dha_2108-1433_2013_sup_9_1_3653.
12. Bennett, Harold, *Sacer Esto*, în *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, volumul 61/1930 disponibil la adresa https://www.jstor.org/stable/282790?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.
13. Benveniste, Émile, *L'expression du serment dans la Grèce ancienne*, în *Revue de l'histoire des religions*, tome 134, n° 1-3/1947, disponibil la adresa https://www.persee.fr/doc/rhr_0035-1423_1947_num_134_1_5601.
14. de Bertier-Lestrade, Berenice, *La bonne foi dans la réforme française des contrats*, <https://books.openedition.org/putc/7357?lang=en#ftn3>.
15. Bélanger, André, Tabi Tabi, Ghislain, „Vers un repli de l'individualisme contractuel? L'exemple du cautionnement”, în *Les Cahiers de droit*, 47(3), pp. 429–474.
16. Boyer, Régis, *TYR, mythologie nord-germanique*, în *Encyclopaedia Universalis*, disponibil la adresa <https://www.universalis.fr/encyclopedie/tyr-mythologie-nord-germanique>.

17. Boyancé, Pierre, *La main de «fides»*, în *Études sur la religion romaine*, École Française de Rome, Roma, 1972, disponibil la adresa https://www.persee.fr/doc/efr_0000-0000_1972_ant_11_1_1536.
18. Boyancé, Pierre, *Les Romains, peuple de la „fides”*, în *Bulletin de l'Association G. Budé, Suppl. Lettres d'Humanité*, volum XXIII, seria a 4-a, nr. 4/1964.
19. Cassar, Claudine, *The 42 Laws of Maat: The Moral Principles of the Ancient Egyptians*, disponibil la adresa <https://anthropologyreview.org/history/ancient-egypt/42-laws-of-maat-principles/>.
20. Charpentier, Élise, *Le rôle de la bonne foi dans l'élaboration de la théorie du contrat*, în *Revue de droit de l'Université de Sherbrooke*, volumul 26, nr. 2/1996, disponibil la adresa https://www.usherbrooke.ca/droit/fileadmin/sites/droit/documents/RDUS/volume_26/26-2-charpentier.pdf.
21. Chen-Wishart, Mindy, *Consideration and Serious Intention*, Singapore Journal of Legal Studies, 2009.
22. Ciucă, Valerius M., *Bona fides într-o nouă hermeneutică*, în volumul Simpozionului *Disponibilități creative în lume*, Societatea „Vasile Pogor”, Iași, 2009.
23. Costea, Ioana Maria, Ilucă, Despina-Martha, *Buna-credință în colectarea TVA. Noi dimensiuni rezultate din hotărârea pronunțată în cauza Paper Consult*, în *Tax Magazine*, nr. 3/2018, pp. 212-219.
24. Dąbek, Elżbieta, *The weight of “good faith” on the result of contacts in Common Law, Continental Codes and international system of jurisprudence*, Association of Law Students' Library of the Jagiellonian University, 2009.
25. Daly, Paul, *La bonne foi et la common law: l'arrêt Bhasin c. Hrynew*, în J. Torres-Ceyte (ed.), *Le(s) dialogue(s) en droit civil*, Editura Thémis, Montreal, 2018.
26. Davies, Paul S., *The Basis of Contractual Duties of Good Faith*, în *Journal of Commonwealth Law* nr. 1/2019.
27. Diesse, François, *Le devoir de coopération comme principe directeur du contrat*, în *Archives philosophie du droit*, nr. 43/1999.

28. Dobrea, Nicolae Sabin, *Monede rare – Aureolus*, 2016, disponibil la adresa <https://istoriesinumismatica.wordpress.com/2016/09/02/monede-rare-aureolus>.
29. Dobrilă, Mirela Carmen, *Buna-credință în plan contractual, în contextul influențelor de la nivel european*, în volumul conferinței *160 de ani de învățământ juridic ieșean 23-25 octombrie 2015*, Editura Hamangiu, 2015.
30. Dobrilă, Mirela Carmen, *Evidențierea unor elemente de noutate în Noul Cod civil român în materia contractelor și a succesiunilor*, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași*, Tomul LXI, Științe juridice, nr. 2/2015.
31. Fabre-Magnan, Muriel, *Réforme du droit des contrats: un très bon projet*, JCP G 2008.
32. Fiori, Roberto, *Fides et bona fides: Hiérarchie sociale et catégories juridiques*, în *Revue historique de droit français et étranger*, nr. 4/2008.
33. Floare, Marius, *Reaua-credință precontractuală în alte sisteme de drept (IV)*, în *Universul Juridic Premium*, nr. 3/2015.
34. Florea, Liviu-Bogdan, Florea, Damian, *Legal Norm Amid the Values of the European Union and Nationalism*, în *Jurnalul de Studii Juridice*, nr. 1-2/2016.
35. Fortson, Benjamin, *Umbrian language*, în *Oxford Classical Dictionary* (online), Editura Oxford University Press, 2017, disponibil la adresa <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8216>.
36. Fraenkel, Eduard, *Zur Geschichte des Wortes „fides”*, în *Rheinisches Museum Für Philologie*, Volum 71/1916.
37. Grimal, Pierre, *„Fides” et le secret*, în *Revue de l'histoire des religions*, volum 185, nr. 2/1974.
38. Guțan, Marian, *Comparative Law in Romania: History, Present and Perspectives*, în *Romanian Journal of Comparative Law*, nr. 1/2010.
39. Halberda, Jan, *The Principle of Good Faith and Fair Dealing in English Contract Law*, în *Pravovedenie*, volumul 64, nr. 3/2020.
40. von Hein, Jan, în *Max Planck Encyclopedia of European Private Law*, disponibil la adresa https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Culpa_in_Contrahendo.

41. Hertz, Robert, *La prééminence de la main droite: étude sur la polarité religieuse*, în *Revue Philosophique de La France et de l'Étranger*, volumul 68/1909, disponibil la adresa <http://www.jstor.org/stable/41079022>.
42. Jones, Huguette, *La bonne foi en droit romain*, în *C@hiers du CRHiDI. Histoire, droit, institutions, société*, nr. 10.1998, disponibil la adresa <https://popups.uliege.be/1370-2262/index.php?id=1170>.
43. Josserand, Louis, *L'essor moderne du concept contractuel*, în *Recueil d'études sur les sources du droit en l'honneur de François Gény*, tomul al II-lea, *Les sources générales des systèmes juridiques actuels*, Recueil Sirey, Paris, 1936
44. Juhász, Lajos, *Britannia on Roman coins*, în *Dissertationes Archaeologicae*, seria 3, nr. 4/2016, Budapesta.
45. Kolb, Robert, *La bonne foi en droit international public*, în *Revue belge de droit international*, nr. 2/1998, Editura Bruylant, Bruxelles, pp. 661-732.
46. Lazaridis, Nikolaos, *Ethics*, Versiunea 2, în *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, nr. 1(1)/2024.
47. Lefebvre, Brigitte, *La bonne foi: notion protéiforme*, în *Revue de Droit de l'Université de Sherbrooke*, volum 26, nr. 2/1996.
48. Lemosse, Maxime, *L'aspect primitif de la fides*, în M. Lemosse, *Études romanistiques*, Editura Adosa, 1991.
49. Lequette, Yves, *Bilan des solidarismes contractuels*, în *Mélanges offerts à P. Didier*, 2008.
50. Makarius, Raoul, Makarius, Laura, *Ethnologie et structuralisme: le symbolisme de la main gauche*, în *L'Homme et la société, Sociologie tchéquoslovaque et renouveau de la pensée marxiste*, nr. 9/1968, disponibil la adresa https://www.persee.fr/doc/homso_0018-4306_1968_num_9_1_1143.
51. Mauss, Marcel, *Essai sur le don, forme archaïque de l'échange*, în *Année sociologique*, Nouv. série, nr. I/1925.

52. Mazeaud, David, *Le changement en droit des contrats*, în *Revue de droit d'Assas*, nr. 10/2015, pp. 81-96, disponibilă la adresa https://www.assas-universite.fr/sites/default/files/document/cv_publications/rda-10-pages-0-136.pdf.
53. Mazeaud, Denis, *Loyauté, solidarité, fraternité: la nouvelle devise contractuelle ?*, în Marie-Anne Frison-Roche (dir.), *L'avenir du droit, Mélanges en hommage à François Terré*, Paris, Presses Universitaires de France, 1999.
54. Meillet, Antoine, *Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européennes*, 1906, disponibil la adresa https://fr.wikisource.org/wiki/Quelques_hypoth%C3%A8ses_sur_des_interdictions_de_vocabulaire_dans_les_langues_indo-europ%C3%A9ennes.
55. Mekki, Mustapha, *La bonne foi dans l'avant-projet de réforme du droit des obligations du 23 octobre 2013*, Paris, 2014, disponibil la adresa <https://mustaphamekki.openum.ca/files/sites/37/2015/09/Bonne-foi-Mekki.pdf>.
56. van der Mensbrugghe, François R., *Migrations juridiques autour de la bonne foi*, în *Cahiers du Centre de recherches en histoire du droit et des institutions (CRHiDI)*, volumul 10/1998.
57. Michel, Jacques, *L'influence Du Christianisme Sur Le Droit Romain: En Marge d'un Ouvrage Récent*, în *Latomus*, volumul 16, nr. 2/1957.
58. Mirza, Shalra, *The Cradle of Civilization: Mesopotamia and the First Civilizations*, în *History Cooperative*, 2024, disponibil la adresa <https://historycooperative.org/cradle-of-civilization/>.
59. Modi, Jivanji Jamshedji, *Oaths Among the Ancient Iranians and the Persian Saogand-Nameh, Anthropological papers, Part III: Papers Read Before the Anthropological Society of Bombay*, Bombay, Editura British India Press, 1924 (pp. 72-92), p. 73 și urm., disponibil la adresa <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fid4sa-repository.ub.uni-heidelberg.de/4026/1/Oaths%20among%20the%20ancient%20Iranians.pdf>.

60. S. Neculaescu, *Solidarismul, noul fundament al contractului?*, în *Universul juridic*, nr. 7/2017, disponibil la adresa https://revista.universuljuridic.ro/wp-content/uploads/2017/09/02_Revista_Universul_Juridic_nr_07-2017_PAGINAT_BT_S_Neculaescu.pdf
61. Nicolae, Marian, *Buna-credință și echitatea în Noul Cod civil*, în *Revista română de drept privat*, nr. 4/2020.
62. Oudin, Martin, *Un droit européen... pour quel contrat? Recherches sur les frontières du contrat en droit comparé*, în *Revue internationale de droit comparé*, volumul 59, nr: 3/2007.
63. Péloquin, Louis, Assié, Christopher K., *Droit contractuel – La lettre d'intention*, în *La Revue juridique Thémis (Québec)*, volumul 40, nr. 1/2016.
64. Picard, Charles, *De la Πίστις Hellénique à la «fides Romana»*, în *Revue Archéologique*, Volum 2/1962, pp. 226-228, disponibil la adresa https://www.jstor.org/stable/41754931?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.
65. Radin, Max, *The Date of the Lex Aebutia*, în *Tulane Law Review*, Volumul 22, nr. 141/1947-1948.
66. Rampelberg, René-Marie, *La bonne foi contractuelle: D'un passé glorieux à un avenir contrasté?*, în *Fundamina*, Volumul 20, nr. 2/2014, Editura Unisa Press, Pretoria.
67. Rathore, Shantanu, *Dharma and Law*, disponibil la adresa <https://www.lawctopus.com/academike/dharma-and-law>.
68. Reis, Jacob Robert, *Oath Formulas in the Poetic Edda*, University of Texas, Austin, 2017, disponibil la adresa https://www.academia.edu/34518239/Oath_Formulas_in_the_Poetic_Edda; consultat la data de 11.11.2024.
69. Robin, Guy, *Le principe de bonne foi dans les contrats internationaux*, în *Revue de droit des affaires internationales*, nr. 6/2005, pp. 695-727.
70. Soin, Ridhima, *Manusmriti. A Modern Perspective*, disponibil la adresa <https://ijrcs.org/wp-content/uploads/IJRCS201912009.pdf>.
71. Steyn, Johan, *Contract Law: Fulfilling the reasonable expectations of honest men*, *The L.Q. Rev.*, 1997.

72. Stoffel-Munck, Philippe, *Le devoir de renégotiation du contrat : et après ?*, în *Revue des contrats*, nr. 1/2021.
73. Stoica, Valeriu, *Considerații comparative privind noțiunile de bună-credință, diligență, eroare, dol, fraudă, rea-credință, vinovăție (intenție și culpă)*, în *Revista română de drept privat*, nr. 4/2020, pp. 15-69.
74. Summers, Robert S., *Good Faith in General Contract Law and the Sales Provisions of the Uniform Commercial Code*, volumul 54, *Virginia Law Review*, volum 54, nr. 2/1968.
75. Talau, Jean-Marc, *La pérennité du Code civil en France*, în *InDret, Revista para el análisis del derecho*, nr. 1/2005, disponibil la adresa <https://indret.com/la-perennite-du-code-civil/?lang=en>.
76. Terzea, Viorel, *Buna-credință în negocierile contractuale*, în *Revista română de drept privat*, nr. 4/2020.
77. Tourneau, le, Philippe, Poumarède, Matthieu, *Bonne foi*, Répertoire civil Dalloz, 3e éd. 2017 avec M. Poumarède (1re éd. 1996).
78. Turcan, Robert, *Fides et la triade précapitoline*, în *Journal des savants*, nr. 2/2016, disponibil la adresa https://www.persee.fr/doc/jds_0021-8103_2016_num_2_1_6379.
79. Turcan, Robert, *Mithraïsme*, în *Encyclopædia Universalis France*, disponibil la adresa <https://www.universalis.fr/encyclopedie/mithraisme/>.
80. Turpin, Colin Conyngham, *Bonae Fidei Iudicia*, în *The Cambridge Law Journal*, volumul 23, nr. 2/1965.
81. Valsan, Remus, *Fides, bona fides, and bonus vir: Relations of trust and confidence in Roman Antiquity*, în *Journal of Law, Religion and State*, volumul 5, nr. 1/2017.
82. Verdier, Raymond (coord.), *Le Serment, Signes et fonctions*, volumul I, Editura CNRS, Paris, 1991.
83. Vlăescu, George *Unele repere axiologice ale buneii-credințe și gradul valorificării ei în dreptul pozitiv*, în *Universul Juridic Premium*, nr. 2/2023.

84. Waelkens, Laurent, *Réflexions sur la bona fides et la mala fides dans la tradition du droit romain*, în *Revue d'Histoire du Droit*, nr. 86/2018, Editura Brill Academic Publishers.
85. Walker, Nigel, *Brexit timeline: events leading to the UK's exit from the European Union*, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7960/>.
86. Wijffels, Alain, *La bonne foi en droit savant médiéval : bona fides – mala fides dans les consilia d'Alexander Tragnus (Imolensis)*, în *Cahiers du Centre de recherches en histoire du droit et des institutions (CRHiDI)*, Volumul 10/1998.
87. Witczak, Krzysztof, Kaczyńska, Elwira, *The Germanic mythical hero *Askis in Tacitus' Germania and Old Nordic sources*, disponibil la adresa https://www.academia.edu/31212560/The_Germanic_mythical_hero_Askis_in_Tacitus_Germania_and_Old_Nordic_sources.
88. Zamșa, Cristina, *Buna-credință în executarea obligațiilor contractuale*, în *Revista română de dreptul afacerilor*, nr. 3/2014.
89. Zimmerman, Reinhard, *Principles of European Contract Law (PECL)*, [https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Principles_of_European_Contract_Law_\(PECL\)](https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Principles_of_European_Contract_Law_(PECL)).

III. Surse clasice din Roma antică și Grecia antică

1. Aristotel, *Despre suflet*, A. Baumgarten (trad. și note), Editura Humanitas, București, 2005.
2. Cicero, *De officiis*, A.P. Peabody (trad., introducere și note), Editura Little, Brown and Co., Boston, 1887.
3. *Cicero's Tusculan Disputations: Also Treatises On the Nature of the Gods, and On the Commonwealth*, Yonge, Charles Duke (trad.), New York, Editura Harper & Brothers, 1877, Cartea I.
4. Diodorus Siculus, *The Library of History*, volumul XI: *Fragments of Books 21-32*, Walton, Francis R. (trad.), Editura Loeb Classical Library, Cambridge, 1957.

5. Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquities*, Cary, Earnest (trad.), Editura W. Heinemann, 1943.
6. Homer, *Iliada*, G. Murnu (trad.), D.M. Pippidi (studiu introductiv și note), ediție bilingvă greacă-română, Editura Teora, București, 1999.
7. Plutarch, *Plutarch's Lives*, Perrin, Bernadotte (trad.), Cambridge, MA. Editura Harvard University Press, 1917.
8. Polybius, *The Histories*, Waterfield, Robin, McGing, Brian (trad., introducere și note), Editura Oxford University Press, 2010.
9. Seneca, *Ad Lucilium Epistulae Morales*, volumele I-III, Gummere, Richard M. (trad.), Editura Londra: William Heinemann, 1917-1925.
10. Silius Italicus, *Punica*, Cartea I, 634, în Postgate, John Percival, *Corpus Poetarum Latinorum*, volumul II, Editura Sumptibus G. Bell et Filiorum, Londra, 1905.
11. Tacitus, *The Agricola and Germania*, Editura Aberdeen University Press, Londra, 1984.
12. Titus Livius, *History of Rome*, C. Roberts (trad.), Editura E. P. Dutton and Co., New York, 1912.

IV. Jurisprudență

1. Cour de Cassation, Chambre civile 1, din 6 ianuarie 1998, nr. 95-19.199, publicată în Bulletin 1998 I nr. 7, p. 5.
2. Cour de Cassation, Chambre commerciale, din 26 noiembrie 2003, nr. 00-10.243, 00-10.949, publicată în Bulletin 2003 IV nr. 186, p. 206.
3. *Arnold v Britton* [2015] UKSC 36, [2015] AC 1619.
4. *Attwood v Small* (1838).
5. *Interfoto Picture Librirary Ltd. v Stilleto Visual Progammes Ltd.* [1989] QB 433.

6. *Globe Motors Inc v TRW LucasVarity Electric Steering Ltd* [2016] EWCA Civ 396, [2017] 1 All ER (Comm) 601 [68] (Beatson LJ).
7. *Carewatch Care Services Ltd v Focus Caring Services Ltd* [2014] EWHC 2313 (Ch).
8. House of Lords, *Walford and others v. Miles* [1992]
9. *Hyde v. Wrench* (1840)
10. *Moses v. Macferlan* (1760)
11. *Royscot Trust Ltd v Rogerson* (1991)
12. *Yam Seng Pte Ltd v International Trade Corporation Ltd* (2013)
13. Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164).

V. Surse normative

1. *The Code of Hammurabi*, King, Leonard W. (trad.), disponibil la adresa <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgclclefindmkaj/https://www.general-intelligence.com/library/hr.pdf>.
2. *Lex duodecim tabularum*, disponibilă la adresa https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/twelve_Johnson.html#t8.
3. Civil Code of Québec
4. Codice Civile Italiano
5. Código Civil y Comercial de la Nación
6. Codul civil chinezesc
7. Swiss Civil Code
8. German Civil Code
9. Japanese Law Civil Code
10. Consumer Credit Act 1974

11. Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, disponibilă la adresa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A31993L0013>, consultată în data de 26.01.2025.
12. Ordonanța nr. 2016-131 din 10 februarie 2016 cu privire la reforma dreptului contractelor, a regimului general și a probei obligațiilor.
13. Law of Property (Miscellaneous Provisions) Act 1989
14. Law of Property Act 1925
15. Sale of Goods Act 1979
16. The Commercial Agents Regulations 1993
17. The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999
18. TransLex-Principles

VI. Surse web

1. <https://www.a4id.org/wp-content/uploads/2016/10/A4ID-english-contract-law-at-a-glance.pdf>
2. <https://babylonian.mythologyworldwide.com/hammurabis-code-a-guide-to-ancient-mesopotamian-ethics/>
3. <https://www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=47&cap=19>
4. <https://www.britannica.com/>
5. <https://confuciuspedia.com/li/>
6. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/2013/2013672DC.htm>
7. <https://en.numista.com/catalogue/pieces256656.html>
8. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-RO/TXT/?from=EN&uri=CELEX%3A02005L0029-20220528>

9. <https://www.eurcontrats.eu/acd2/general-information/>
10. <https://factsanddetails.com/world/cat56/sub363/entry-6077.html>
11. <https://www.fenwickelliott.com/research-insight/annual-review/2016/principle-good-faith-english-law>
12. <https://www.justice.gouv.fr/actualites/actualite/connaissiez-vous-jean-jacques-regis-cambaceres>
13. https://www.larousse.fr/encyclopedie/mythologie/Numa_Pompilius/190346
14. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007051183/>
15. <https://www.lueur.org/bible/strong/pistis-g4102>
16. <https://www.nortonsimon.org/art/detail/F.1970.14.P/>
17. <https://numismatics.org/collection/1960.175.21>
18. <https://rome.unicaen.fr/monument/templefidescapitole/>
19. http://www.taoist.org/uploads/2013/06/8Virtues_English.pdf
20. https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09951_e_ebook.pdf

VII. Surse speciale

*** *Bhagavad-Gita*, poemă indiană, trad. și note Mihălcescu Ioan, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1932.

*** *Cartea egipteană a morților (Papyrusul Ani)*, M. Genescu (trad.), Editura Herald, București, 2010.

*** Colección: Traducciones del derecho español, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2013/05/Spain-Spanish-Civil-Code-2012-eng.pdf>.

*** *Commentary to Trans-Lex Principle*, disponibil la adresa <https://www.trans-lex.org/901000>

*** *Fișă tematică*, elaborată de Direcția Cercetare și Documentare din cadrul Curții de Justiție a Uniunii Europene, disponibilă la adresa: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2023-12/tra-doc-ro-div-c-0000-2023-202303989-05_00.pdf, p. 1, consultată în data de 26.01.2025.

*** *Gândirea egipteană antică în texte*, Daniel, Constantin (trad., studiu introductiv, notițe și note), Editura Științifică, București, 1974.

*** Leggatt, George, *Contractual Duties of Good Faith*, (Lecture to the Commercial Bar Association, 18 October 2016) [43], disponibil la adresa www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2016/10/mr-justice-leggatt-lecture-contractual-duties-of-faith.pdf.

*** Lun-yü, *The analects of Confucius*, disponibil la adresa <http://wengu.tartarie.com/wg/wengu.php?l=Lunyu&no=415>.

*** *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, volumul XXII, 1922.

*** Raportul pentru președintele Republicii cu privire la ordonanța nr. 2016-131 din 10 februarie 2016 cu privire la reforma dreptului contractelor, a regimului general și a probei obligațiilor, disponibil la adresa <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFSCTA000032004558>.

*** *The Words of Odin, Hávamál*, Edwards, Paul, Palsson, Hermann (trad. și introducere), Editura Lockharton Press, Edinburgh, 1998.

*** *Thesaurus Linguae Latinae*, Volum VI, Leipzig, 1913.

*** *Travaux de l'Association Henri Capitant. La bonne foi (Journées Louisianaises)*, tomul XLIII/1992, Paris, Editura Litec, 1994.